

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของประเด็นปัญหา

เวียดนามเป็นประเทศที่มีจำนวนประชากรหนาแน่น มีประวัติศาสตร์ทางด้านสังคมและการเมืองที่วุ่นวายจากการรุกรานของต่างชาติมาช้านาน จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้พลเมืองของเวียดนามมีการเคลื่อนย้ายออกนอกประเทศอย่างต่อเนื่องเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านอย่างลาว เนื่องจากลาวและเวียดนามเป็นสองประเทศที่มีชายแดนติดต่อกันยาวถึง 2,067 กิโลเมตร มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันทั้งทางด้านภูมิประเทศ วัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีโครงสร้างทางด้านชาติพันธุ์และชนเผ่าที่คล้ายคลึงกัน มีประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อกอบกู้เอกราชโดยจากพวกลัทธิล่าอาณานิคมฝรั่งเศสและสหรัฐฯร่วมกัน ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่พลเมืองของเวียดนามจะโยกย้ายถิ่นฐานมาอยู่อาศัยในประเทศลาว ประกอบกับที่ลาวมีพลเมืองน้อยแต่ยังมีทรัพยากรมาก ยิ่งทำให้ลาวกลายเป็นจุดหมายปลายทางใหม่อันอุดมสมบูรณ์ของชาวเวียดนามจำนวนหนึ่ง

ชาวเวียดนามที่อพยพมาอยู่ลาวนั้นมักจะอยู่รวมกันเป็นชุมชน โดยเฉพาะในเขตตัวเมือง ย่านการค้าหรือตลาด ประกอบอาชีพค้าขาย หาบเร่ หรืองานด้านบริการเช่น รับจ้าง ก่อสร้าง ช่างตัดเสื้อ ช่างเสริมสวย ช่างไม้ ฯลฯ เพราะเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนมากประกอบกับช่างเหล่านี้ส่วนใหญ่เคยทำงานให้กับฝรั่งเศสเมื่อครั้งที่ลาวยังเป็นอาณานิคม เนื่องจากคนลาวเองไม่มีความรู้หรือความถนัดเรื่องงานช่าง ฝรั่งเศสจึงได้นำช่างชาวเวียดนามเหล่านี้เข้ามาทำงานในการสร้างถนน นิคมและเหมืองแร่ต่าง ๆ ส่วนงานด้านเกษตรกรรมนั้นมีคนเวียดนามเพียงจำนวนน้อยที่ยึดเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง หรือหากจะทำก็ต้องเช่าที่ดินจากคนลาว ส่วนคนลาวเนื่องจากเป็นเจ้าของประเทศจึงมักจะยึดอาชีพข้าราชการ ทหาร หรือเกษตรกรรมมากกว่าค้าขาย แต่ในช่วงหลังโดยเฉพาะหลังการเปิดประเทศ ค.ศ. 1986¹ คนลาวก็เริ่มเรียนรู้การทำมาค้าขายจากชาวเวียดนามมากขึ้น

ในงานวิจัยของ ซายากะ โมริ (Sayaka Mori) ได้กล่าวถึงบทบาททางด้านการค้าของผู้หญิงเวียดนามว่า ได้ถูกบันทึกไว้โดยผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 17

¹ ประเทศ ส.ป.ป.ลาว ในระบอบประชาธิปไตยสังคมนิยม ได้ตัดสินใจปฏิรูปนโยบายใหม่โดยให้ชื่อว่า “จินตนาการใหม่” (New Economic Mechanism-NEM) ซึ่งคล้ายกับนโยบาย “โดยเม้ย” (Doi moi) ใน สาธารณรัฐ สังคมนิยม เวียดนาม และนโยบาย “กรานอส” ของอดีตสหภาพโซเวียต ซึ่งมีเป้าหมายคือ พัฒนาและปฏิรูปกลไกเศรษฐกิจ โดยการใช้กลไกตลาดเสรี มุ่งเน้นเพื่อสร้างสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระดับสากล

ผู้หญิงเวียดนามมีบทบาทในด้านการค้า โดยนำสินค้าของครัวเรือนไปแลกเปลี่ยนในตลาด ไปจนถึง การเป็นเจ้าของกิจการและเป็นผู้นำกิจกรรมทางการค้า ทั้งในเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ไปจนถึง ระดับเมือง หรือการค้าระหว่างเมือง เมื่อเทียบกับผู้ชาย ภาพลักษณ์ของผู้หญิง คือ “นักจัดการ การเงินที่ชาญฉลาด (shrewder financial managers) และนักต่อรอง (harder bargainer) มีความขยัน อดทน ไม่สุรุ่ยสุร่าย” แต่ภายใต้สังคมที่ยึดถืออุดมการณ์แบบขงจื้อเป็นแนวทางดำเนินชีวิต ผู้หญิง และนักการค้าเป็นสิ่งที่คู่คุณค่าพอ ๆ กัน เนื่องด้วยคนที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองสิ่งนี้ถูกมองว่าเป็นคน ที่สนใจแต่ประโยชน์ส่วนตนและด้อยศีลธรรม อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้มีผลต่อผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เพราะผู้ชายถูกมองว่ามีศีลธรรมสูงส่งและจะต้องเสียสละตนเองเพื่อสังคมแบบสัจจคติของ เวียดนาม และค่านิยมแบบนี้ก็ยิ่งถูกตอกย้ำหนักขึ้น เมื่อชาวฝรั่งเศสเข้ามาเวียดนาม เพราะส่วนใหญ่ จะเข้ามาทำการค้าและอุตสาหกรรม ในขณะที่ภาพลักษณ์ของตลาดที่ถูกประกอบสร้างขึ้นในทาง ประวัติศาสตร์ของเวียดนามนั้นคือยศศักดิ์หรือเป็นทุนนิยม ทว่าในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงก็ยังคง ต้องไปตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าสำหรับครอบครัว ผู้หญิงเป็นผู้ควบคุมงบประมาณของ ครอบครัวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การค้าขายที่มีครัวเรือนเป็นศูนย์กลาง และกิจกรรมทาง อุตสาหกรรม (โดยเฉพาะช่วงก่อนการปฏิวัติเวียดนามในปี ค.ศ 1954 ผู้หญิงมีบทบาทในด้านนี้อย่าง เด่นชัดมาก) (Mori, 2550:130-31) นัยของวัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าวน่าจะส่งผลให้ผู้ชายเวียดนาม ในอดีต มุ่งแสวงหาความสำเร็จด้านการศึกษา และศีลธรรมเพื่อก้าวเข้าไปสู่การเป็นขุนนาง ทั้งให้ ผู้หญิงต่อสู้ดิ้นรน ต่อสู้เพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน เช่นการผลิตและการซื้อขาย แลกเปลี่ยน

ด้วยอัตลักษณ์ของผู้หญิงเวียดนามที่มีฐานความคิดความเชื่อเฉพาะที่แตกต่างนั้น งานวิจัยหลายชิ้นได้กล่าวถึง ผู้หญิงเวียดนามในอดีตกล่าวว่ามีบทบาทหน้าที่เชื่อมโยงอยู่กับระบบ มาตริปไต (Matriarchy) และทางภาคใต้ของเวียดนามมีชนเผ่าจามที่มีประเพณีสืบสายตระกูลฝ่าย แม่ (Matrilinal) และให้ความสำคัญกับผู้หญิง วัฒนธรรมจามเผ่าอิทธิพลอย่างเข้มแข็งต่อเวียดนาม ในยุคนั้น และระบบคิดดังกล่าวก็ยังคงถูกใช้กำหนดคณงามความดีของผู้หญิงเวียดนาม รุ่นถัด ๆ มา และส่งผ่านบทบาทดั้งเดิมที่ทำให้พวกเธอต้องถือปฏิบัติต่อไป (Le and Hoang, 2005:171-172) สิ่ง เหล่านี้แสดงออกในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมที่เปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงในสมัยโบราณแสดง ความสามารถของเธอในการออกมาช่วยชุมชน ในขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ยัง เป็นการยืนยันถึงตำแหน่งอันสูงส่งของผู้หญิงในสังคมสมัยก่อนอีกด้วย (เพ็งอึ้ง:177) ถึงแม้ว่า ภายหลังจะถูกระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) อย่างลัทธิขงจื้อจากจีนและลัทธิอาณานิคมฝรั่งเศสเข้า ครอบงำ ทำให้สถานะของผู้หญิงเวียดนามตกต่ำลงอย่างมากก็ตาม

ในหนังสือชื่อ “เพศภาวะในสุวรรณภูมิ” (GENDER in Southeast Asia) ของปราณี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญของผู้หญิงเวียดนามใน การต่อสู้ในช่วงการปกครองของจีน และในขบวนการเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยม ไปสู่ขบวนการต่อต้านจักรวรรดินิยม ทุนนิยม และการต่อสู้ของนักสังคมนิยม ซึ่งในบางครั้งพวกเธอถึงขนาดเป็นผู้นำเสียเอง ทำให้มีตำนานเล่าขานถึงความกล้าหาญของวีรสตรีชาวเวียดนามสืบต่อกันมา นอกจากนั้นบทบาทของผู้หญิงเวียดนามยังปรากฏชัดในวรรณกรรมมากมายที่กล่าวถึงผู้หญิงที่สามารถเลือกคู่ครองเอง ผู้หญิงที่มีความฉลาด มีความสามารถโดดเด่นไม่แพ้ผู้ชาย แสดงให้เห็นสถานภาพที่ทัดเทียมชาย และแนวความคิดเสรีนิยมที่ฝังอยู่ในสายเลือดของผู้หญิงเวียดนามในประเทศเวียดนามทุกยุคสมัย (ปราณี วงษ์เทศ, 2549:241-50) รวมทั้งในปัจจุบันผู้หญิงเวียดนามก็มีสิทธิทางสังคมเท่าเทียมผู้ชายเกือบทุกประการ อย่างน้อยก็ในเชิงนโยบายรัฐและตัวบทกฎหมาย

ถึงแม้ว่าในพื้นที่สาธารณะแล้วผู้หญิงเวียดนามจะมีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะต่อการกู้ชาติของเวียดนามก็ตาม แต่ในปริบทส่วนตัวแล้วผู้หญิงเหล่านี้ก็ยังมีได้มีอำนาจหรืออิสระอย่างแท้จริง ในบทความวิจัยของ มนธิรา ธาโร “ความเป็นแม่ ในวรรณกรรมเวียดนามยุคหลังนโยบายโด่ยเหมีย” ได้กล่าวถึง “ความเป็นแม่” ในสังคมเวียดนามว่าได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนของขงจื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสตรี ที่เรียกว่า “ตามตอง” (tam tong) หรือ “การเชื่อฟังทั้งสาม” ซึ่งกำหนดไว้ว่า เมื่อเป็นเด็กต้องเชื่อฟังพ่อ เมื่อแต่งงานให้เชื่อฟังสามี และเมื่อสามีตายให้เชื่อฟังลูกชาย และ “ตือคัก” (tu duc) หรือ “ข้อปฏิบัติทั้งสี่” ของผู้หญิงได้แก่ 1) การฝึกฝนตนเองให้มีความสามารถในการเย็บปักถักร้อย และการทำอาหาร 2) แต่งกายให้งดงามอยู่เสมอ 3) พูจจาไฟธะอ่อนหวาน และ 4) การประพฤติตนให้เหมาะสม นอกจากนี้ “ความเป็นแม่” ยังเป็นสัญลักษณ์ที่ผูกติดอยู่กับผู้หญิงในฐานะผู้ให้กำเนิด (มนธิรา ธาโร, 2548:2) ซึ่งหมายถึงผู้หญิงต้องแต่งงาน มีลูกและต้องเป็นลูกชาย เนื่องจากในสมัยก่อนผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิ์สืบสกุลและรับมรดก ผู้หญิงมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลครอบครัว เป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี เป็นแม่ที่อ่อนโยน เสียสละ อดทน และรักลูก อดทนเพื่อประคับประคองครอบครัว ในขณะที่เดียวกันแม่ก็ไร้อำนาจเมื่อเทียบกับพ่อที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ความรับผิดชอบเหล่านี้ยังรวมไปถึงการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ดีกินดีไม่มีที่ติทั้งในและนอกบ้านด้วย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ปัจจุบันเราจะเห็นผู้หญิงเวียดนามไม่ว่าที่ไหนทำงานหนักเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูลูกและสามีให้ดี นั่นเป็นความภาคภูมิใจของพวกเธอในฐานะผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบตามจารีตประเพณี

ไม่เพียงเท่านั้น มนธิรา ยังกล่าวถึงการให้ความสำคัญกับการเป็นแม่อย่างสิ้นเปลืองของผู้หญิงเวียดนาม แม้ว่าการได้เป็นแม่โดยไม่ได้แต่งงานนั้นอาจจะทำให้พวกเธอได้รับการเหยียดหยามดูถูกจากสังคม หรือในบางกรณีอาจถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน แต่พวกเธอก็เชื่อว่าการมีลูกจะ

เป็นการรับรองความสุขและการมีที่พึ่งในวัยชรา (เพ็งอึ้ง:29) ดังนั้นพวกเธอจะทำทุกอย่างเพื่อลูกถึงแม้ลูกจะแต่งงานไปแล้ว แต่พวกเธอก็ยังให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ลูกได้มีอาชีพหรือธุรกิจเป็นของตัวเองด้วยหวังว่าจะได้มีคนดูแลยามแก่เฒ่า ซึ่งแตกต่างจากคนลาวที่ตามจารีตประเพณีแล้วหากแต่งงานไปแล้วก็คือแยกครอบครัวออกไปหาเลี้ยงตัวเอง ส่วนทรัพย์สินของพ่อแม่จะเรียกว่ามรดกและจะแบ่งได้ก็ต่อเมื่อพ่อแม่เสียชีวิตไปแล้ว อย่างไรก็ตามจารีตประเพณีดังกล่าวก็มีข้อยกเว้นในแต่ละสถานที่ กาลเวลาและบางกรณี เห็นได้ว่าภายใต้กรอบวัฒนธรรมของลัทธิขงจื้อที่ให้ความสำคัญกับอำนาจของผู้ชายเช่นนี้ ผู้หญิงเวียดนามไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใดล้วนแต่ถูกคาดหวังให้รับภาระอย่างหนัก โดยเฉพาะต่ออุดมการณ์ครอบครัว ที่ไม่เพียงแต่คาดหวังบทบาทภายในบ้านแต่ยังรวมถึงบทบาททางเศรษฐกิจของครอบครัวอีกด้วย

ดังนั้น ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้ศึกษาต้องการศึกษาอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (spatial identity) ของผู้หญิงเวียดนามในชุมชนแออัดแห่งหนึ่งที่ถูกย้ายที่ตั้ง (relocated) จากใจกลางเมืองไปอยู่พื้นที่จัดสรรใหม่ในเขตรอบนอกของนครหลวงเวียงจันทน์ เนื่องจากนโยบายพัฒนาตัวเมืองของรัฐบาลลาว โดยใช้วิธีคิดของทางภูมิศาสตร์ (geography) ในประเด็นเรื่องพื้นที่ (space/location) เข้ามาเพื่อวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ (position) และทำความเข้าใจอัตลักษณ์ (identity) เพราะตามวิธีคิดเช่นนี้ อัตลักษณ์นั้นไม่ได้มีอยู่แบบลอย ๆ แต่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ (space/location) ฉะนั้น เมื่อพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง ตัวอัตลักษณ์ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงด้วย ในขณะที่อัตลักษณ์ก็ถูกใช้ในทางการเมืองซึ่งก็คือเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผูกโยงอยู่กับมิติทางชาติพันธุ์ (ethnicity) เพศภาวะ (gender) ชนชั้น/ฐานะทางเศรษฐกิจ (class) ศาสนา (religion) อายุ (age) และสถานะทางร่างกายการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ (politic of identity) จึงหมายถึงการเมืองของการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคม นอกจากนี้ อัตลักษณ์ยังทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดว่าใครหรือกลุ่มคนใดควรจะถูกรวมเข้า (include) หรือกั้นออก (exclude) จากศูนย์กลางของอำนาจ กำหนดว่าใครควรอยู่ในเมืองและใครควรต้องออกไปอยู่รอบนอก ซึ่งในกรณีนี้คนจนในแหล่งเสื่อมโทรมถูกนิยามว่าเป็นคนอื่น (otherness) ของคนเมืองและการพัฒนาเมือง (urban development) ให้สวยงาม คนเหล่านี้จึงสมควรถูกย้ายที่อยู่ (relocation) ออกไปเขตรอบนอก

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยทางด้านสตรีศึกษา จึงต้องกล่าวถึงประเด็นเพศภาวะ (gender) โดยเฉพาะพื้นที่ที่นักสตรีนิยมให้ความสำคัญมากคือ พื้นที่ส่วนตัว (private sphere) และพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ซึ่งสองพื้นที่นี้ถูกโต้แย้งโดยนักคิดยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernist) และนักสตรีนิยมยุคหลังสมัยใหม่ (postmodern feminist) ว่ามันเป็นวิธีคิดแบบสองขั้วตรงข้าม (binary opposition/dualism) ที่ถูกมองว่าไม่สามารถใช้ในการวิเคราะห์ความซับซ้อนของเรื่องราวต่าง ๆ ได้ รวมถึงประเด็นทางเพศภาวะ (gender) ด้วย เนื่องจากบนโลกนี้ไม่ได้มีเพียง

พื้นที่ของผู้หญิงและผู้ชาย แต่ยังมีพื้นที่ระหว่างกลางของหญิงชาย (in between sphere) หรือพื้นที่ที่สาม (third space) อยู่ด้วย อย่างไรก็ตามในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะขอกลับมาใช้ประเด็น พื้นที่ส่วนตัว (private sphere) และพื้นที่สาธารณะ (public sphere) โดยเฉพาะประเด็นพื้นที่ส่วนตัว ที่ถูกเชื่อมโยงไว้กับความเป็นหญิงนั้น ผู้วิจัยต้องการศึกษาตามแนวความคิดที่ McDowell เสนอไว้คือ เรื่องของบ้าน (home) ว่าภายในสิ่งที่เรียกว่าบ้าน หรือเวลาที่เรารู้สึกถึงบ้าน เราคิดว่ามันง่ายแต่ที่จริงมันซับซ้อนมาก บ้านเป็นที่บรรจุกิจกรรม (activities) หลาย ๆ อย่าง เป็นกล่องเก็บความทรงจำ (memories) และเป็นตัวแทนแรกของขบวนการจัดกลาทางสังคม (socialization) ทำหน้าที่แนะนำวิธีพื้นฐานของการใช้ชีวิตในสังคมเฉพาะ จัดแผนที่ของความสัมพันธ์ระหว่างคนอื่นกับสมาชิกภายในบ้าน เช่นเดียวกับครอบครัว และความสัมพันธ์ด้านเพศภาวะ (McDowell, 2003:15)

จากเรื่องบ้านนี้ McDowell แยกเป็นสองประเด็นคือบ้าน (home/place) และบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) เนื่องจากพื้นที่ (space/location) สัมพันธ์กับประเด็นชาติพันธุ์ (ethnicity) ฐานะทางเศรษฐกิจ (class) เพศภาวะ (gender) อายุ (age) และสภาวะทางร่างกาย ฉะนั้น การเมืองเรื่องพื้นที่ (politic of location) จึงต้องถกเถียงในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ไปพร้อมกัน แต่เนื่องจากพื้นที่ตรงนี้มีควมหมายกว้าง ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงขอจำกัดคำว่าพื้นที่ให้แคบลงมาเป็นการ ศึกษาเรื่องบ้าน (home/ place) และบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) เป็นหลัก โดยทำความเข้าใจว่าผู้หญิงเวียดนามในชุมชนที่ศึกษานี้ได้นิยามคำว่าบ้าน และบ้านเกิดเมืองนอนอย่างไร พวกเขาได้สร้างอัตลักษณ์ในพื้นที่ใหม่ และรักษาความเป็นสาวแหรกเวียดนามอย่างไรเมื่อต้องโยกย้ายหรือสูญเสียบ้าน รวมถึงไปถึงการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะภายในบ้านด้วย ซึ่งจะนำไปสู่งานวิจัยในประเด็นที่ยังไม่มีใครทำมาก่อนสำหรับกรณีการย้ายที่อยู่ใหม่ (relocation) ของรัฐบาลหรือ โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่กำลังเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งส่วนมากมักเป็นการศึกษาในประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ว่าการย้ายที่อยู่มีผลกระทบอย่างไรต่อรายได้ชุมชน สิทธิการเข้าถึงทรัพยากร และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการชุมชน แต่ละเลยประเด็นของคุณค่า ความหมายทางด้านจิตใจ หรือควมผูกพันของผู้คนที่อาศัยอยู่ในสถานทีนั้น ๆ มาเป็นเวลานาน

1.2 คำถามในการศึกษา

1. บ้าน (home/place) และบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) ในความหมายของผู้หญิงเวียดนามกลุ่มนี้คืออะไร เกี่ยวข้องกับตัวตนหรืออัตลักษณ์ของพวกเขาอย่างไร และเมื่อถูกย้ายบ้าน พวกเขาได้สร้างความหมายใหม่ให้กับบ้าน และบ้านเกิดเมืองนอนอย่างไร

2. จากการถูกย้ายบ้าน (relocation) หรือการสูญเสียบ้าน ผู้หญิงเวียดนามกลุ่มนี้ได้มีการสร้างและรักษาความเป็นสาวแหรกเวียดนามอย่างไร ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยขอเรียกว่า “สภาวะ

บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด” เนื่องจากเห็นว่าผู้หญิงเวียดนามนี้ยังคงมีสายสัมพันธ์เหนียวแน่นกับกลุ่มเครือญาติทั้งในประเทศที่เป็นบ้านเกิดและประเทศที่อพยพเข้าไป

3. จากสถานะบ้านแตกสาแหรกไม่ขาดนี้ ผู้หญิงเวียดนามได้มีการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัวอย่างไร ภายใต้กรอบวัฒนธรรมปิตาธิปไตย (patriarchy) แบบขงจื้อ

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความหมายของบ้าน (home/place) และบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) ที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ (identity) ของผู้หญิงเวียดนามกลุ่มนี้
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างและรักษาสาแหรกเวียดนามที่สัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติของผู้หญิงเวียดนามทั้งในชุมชนเดียวกัน ประเทศที่เป็นบ้านเกิดและประเทศที่อพยพเข้าไปอาศัยอยู่
3. เพื่อศึกษาการจัดความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของผู้หญิงภายใต้กรอบวัฒนธรรมปิตาธิปไตยแบบขงจื้อของชาวเวียดนามในลาว ประเด็นภาวะกดดันต่อผู้หญิงที่สะท้อนออกมาในบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัว

1.4 การนิยามศัพท์

1. การเมืองเชิงอัตลักษณ์ (politic of identity) หมายถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผูกโยงอยู่กับมิติทางชาติพันธุ์ (ethnicity) เพศภาวะ (gender) ชนชั้น/ฐานะทางเศรษฐกิจ (class) ศาสนา (religion) อายุ (age) สภาวะทางร่างกาย และพื้นที่ (space/location) การเมืองเชิงอัตลักษณ์ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดว่าใครหรือกลุ่มคนใดควรจะถูกรวมเข้า (include) หรือกีดกันออก (exclude) จากศูนย์กลางของอำนาจ

2. “ผู้หญิงเวียดนาม” (Vietnamese women) หมายถึงผู้หญิงเชื้อสายเวียดนาม ที่จัดอยู่ในกลุ่มเวียดนามเก่า ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาวเวียดนามที่อพยพมาลาวในช่วงก่อนการปฏิวัติปี ค.ศ. 1975 หรือเกิด ใน ส.ป.ป. ลาว แล้วเคลื่อนย้ายมาสู่นครหลวงเวียงจันทน์ เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดกลางนครหลวงเวียงจันทน์ แล้วถูกย้ายมาอยู่ในพื้นที่จัดสรรใหม่ในเขตรอบนอก เนื่องจากนโยบายพัฒนาตัวเมืองเวียงจันทน์ และยังคงยึดอาชีพที่ต้องเดินทางเข้าไปทำงานในเมืองอยู่เช่นเดิม หรือเลิกทำงานไปเนื่องจากที่อยู่ใหม่ไม่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพ อาจเป็น โสด แต่งงานแล้ว หรือหย่าร้าง อายุระหว่าง 18-45 ปี

3. **สาแหรก** หมายถึงกลุ่มเครือญาติทางสายโลหิตและญาติทางการแต่งงานของผู้หญิงเวียดนาม ที่ยังมีการติดต่อให้การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาจจะอยู่ในชุมชนเดียวกัน ในประเทศที่อพยพไป ประเทศบ้านเกิด หรือต่างประเทศ

4. **สถานะบ้านแตกสาแหรกไม่ขาด** หมายถึงความคิดเรื่อง “บ้าน” ของผู้หญิงเวียดนาม กลุ่มนี้โดยมีการพิจารณาว่า พวกเธอยังคงมีสายสัมพันธ์เหนียวแน่นกับประเทศที่เป็นบ้านเกิดและประเทศที่อพยพเข้าไปอยู่ หรืออาจมีสายสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ นอกเหนือไปจากสองประเทศนี้ก็ได้ ถึงแม้ว่าคนเหล่านี้จะได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นพลเมืองในที่ใหม่ไปแล้วก็ตาม แต่พวกเธอก็ยังรักษาสายสัมพันธ์กับผู้ที่บ้านเกิดในลักษณะของการสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (reciprocal supports)

1.5 บทบาททฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาชิ้นนี้อยู่ในขอบเขตเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ของผู้หญิงเวียดนามในชุมชนโยกย้ายใหม่ที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ (space/location) ทั้งในทางกายภาพและทางสังคม ซึ่งเชื่อมโยงกับกระบวนการสร้างและรักษาความเป็นเวียดนาม และการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัวของผู้หญิงเวียดนามภายใต้กรอบวัฒนธรรมปิตาธิปไตยแบบขงจื้อ ในประเด็นของการทบทวนวรรณกรรมนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการทบทวนดังนี้

1. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ซึ่งประกอบไปด้วยแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identities) และแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identities)
2. แนวคิดการเมืองเรื่องอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (politic of spatial identities)
3. แนวความคิดเรื่องครอบครัว เครือญาติและความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัว (family, kinship and gender power relation in family)

1.5.1 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identities)

ฉลาดชา ยรมิตานนท์ ได้อธิบายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ไว้ว่าหมายถึงสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่าการเป็นเราหรือพวกเรา แตกต่างจากเขา พวกเขา หรือคนอื่น อัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียว แต่อาจจะมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวเรา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (social construct) อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเหมือนระหว่าง “พวกเรา” และความแตกต่างกับ “พวกเขา” หรือคนอื่น หรือ “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์” เกิดขึ้นควบคู่กันไปเช่น อัตลักษณ์ของวัยรุ่นยุคปัจจุบันกับอัตลักษณ์ของวัยรุ่นยุคอดีตเมื่อห้าสิบปีที่แล้วมีความแตกต่างกัน เนื่องจากวัยรุ่นทั้งสองยุคมีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ที่

แตกต่างกัน เป็นต้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2542:153-174) ส่วน John Fiske (1989) มองว่า อัตลักษณ์เป็นการตอบคำถามว่า “เราเป็นใคร?” (Who am I?) ซึ่งในตัวของแต่ละบุคคลนั้นจะมี อัตลักษณ์อยู่หลากหลาย หมายถึงการมองตัวเองในมุมต่าง ๆ ได้หลายแง่มุม ในฐานะที่เป็นสมาชิก ของหลายหน่วยในสังคมและมีบทบาทที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ Kelly (1970) กล่าวว่าอัตลักษณ์ ของบุคคลคือความเป็นตัวตนของบุคคล เป็นการที่บุคคลมองตัวตนของเขาเองอย่างไร และการที่ บุคคลอื่นในสังคมมองเขาอย่างไร ในขณะที่เขาแสดงบทบาทต่อผู้อื่น การแปลความหมายจาก พฤติกรรมต่าง ๆ บางครั้งทำให้เกิดความพยายามกำหนดนิยาม หรือให้คำจำกัดความตัวตนของ ตนเองขึ้นมาใหม่อีกด้วย หรือเป็นลักษณะที่อยากให้ผู้อื่นมองตัวเขา

ไม่เพียงเท่านั้นอัตลักษณ์ยังมีความซับซ้อน เลื่อนไหล ไม่คงที่ อัตลักษณ์ทั้งหลายทั้ง ปวงถูกผลิต (produced) ขึ้นมา ถูกบริโภค (consumed) และถูกควบคุมจัดการ (regulated) ใน วัฒนธรรม พร้อมกันนั้นก็มีการสร้างความหมายต่าง ๆ (creating meanings) ผ่านระบบต่าง ๆ ของ การสร้างภาพตัวแทน (symbolic systems of representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ ทาง อัตลักษณ์อันหลากหลาย ที่เราอาจนำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545)

มโนทัศน์เรื่องอัตลักษณ์ในยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ได้มีการถกเถียงกันใน ประเด็นต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวการศึกษาวิจัยโดยเฉพาะในประเด็นอัตลักษณ์ทาง เพศภาวะ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ลักษณะเด่นของแนวคิดหลังสมัยใหม่ประการแรกคือ ตั้งคำถามกับเหตุผลในฐานะที่เป็นเครื่องมือให้เข้าถึงความเป็นจริง ซึ่งเดิมที่ตัวเหตุผลนี้ไม่เคยถูกตั้ง คำถาม ไม่เคยถูกทำให้เห็นว่าเหตุผลมีส่วนสร้างสิ่งที่ถูกศึกษาอย่างไร เหตุผลดูเป็นสิ่งที่โปร่งใส และเป็นกลาง อย่างเช่น มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) ได้ศึกษาถึงการผูกโยงเหตุผลกับอำนาจ องค์ความรู้ในแต่ละยุคสมัยจึงตกอยู่ภายใต้กรอบและมุมมองแบบหนึ่งที่เขาเรียกว่า “วาทกรรม” (discourse) วาทกรรมคือกรอบความเป็นจริง ที่วางอยู่บนมุมมองหนึ่งๆ และประกอบไปด้วย กระบวนการและปฏิบัติการทางสังคมที่มารองรับชุดของความจริงนั้น ๆ และ “ความรู้” สามารถ เปลี่ยนมาเป็นอำนาจได้ ประการที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงฐานะและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษา กับผู้ถูกศึกษา หรือปัญหาเรื่อง ญาณวิทยา (epistemology) ที่ว่าด้วยการเข้าถึงความจริง แนวคิดหลัง สมัยใหม่ปฏิเสธ “ความจริง” ที่ผูกติดอยู่กับอำนาจ และตั้งข้อสังเกตว่าแนวคิดของยุคหลังสมัยใหม่ นั้น สาระสำคัญของความจริงจะซ่อนอยู่ในระดับลึกเสมอ เราจึงมักพบคู่ตรงข้ามของภาพปรากฏ (appearance) และความจริงที่ซ่อนอยู่ข้างใต้ (the hidden) และประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงฐานะ ของทฤษฎี โดยทฤษฎีไม่ควรมีประโยชน์ที่อ้างถึงความจริงที่เป็นจุดเริ่มพื้นฐาน แต่ควรใช้ประโยชน์ ที่ว่า “ภาพแทนความจริง” เท่านั้น นอกจากนี้แนวคิดหลังสมัยใหม่ยังต่อต้านวิธีคิดที่เป็นสากล (universalism) แต่เน้นการศึกษาบริบทเฉพาะแทน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ “ความจริง” ว่าด้วย

อัตลักษณ์ และ/หรือ สภาวะความเป็นต่าง ๆ เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ เพศ/เพศภาวะ ล้วนถูกสร้างขึ้นมาด้วยวาทกรรม

นอกจาก ฟูโก แล้ว นักคิดอีกคนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดเรื่องอัตลักษณ์ในยุคหลังสมัยใหม่ก็คือ ฌัก เดอร์ริดา (Jacques Derrida) ที่ได้เสนอการรื้อถอนภาพเก่า ๆ ของปัจเจกภาพ หรือการตั้งความเป็นศูนย์กลางออกจากปัจเจก ซึ่งมี 2 ความหมายคือ 1) การไม่ให้อภิสิทธิ์แก่ปัจเจกในฐานะเป็นผู้กระทำการ (agency) หรือเป็นศูนย์กลางของพฤติกรรมทางสังคม 2) การเน้นถึงการไร้ซึ่งสารัตถะอันเป็นสากลของปัจเจกภาพ แต่นั้นถึงลักษณะของปัจเจกภาพที่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ที่เป็นผลของกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมหลายระดับที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย และปัจเจกภาพเป็นเรื่องของกระบวนการสร้างความหมายทางสังคมให้แก่อัตลักษณ์อย่างหนึ่ง อาจจะเป็นอัตลักษณ์ของปัจเจกหรืออัตลักษณ์ของกลุ่ม ดังนั้น ความเป็นปัจเจกจึงถูกเน้นในฐานะที่เป็น “กระบวนการทางสังคมของการสร้างอัตลักษณ์” มากกว่าแก่นแกนของคุณสมบัติบางอย่างที่มีลักษณะตายตัว จุดเด่นของแนวคิดของเดอร์ริดา อีกประการหนึ่งคือ ในงานเขียนหรือการเขียนนั้น ให้อิสระของความหมายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีการเปรียบเทียบให้เห็นถึงคู่ตรงข้าม เพราะความหมายที่อยู่บนฐานของคู่ตรงข้ามจะหยุดนิ่งตายตัว และมีลักษณะที่ปิดกั้นความหมาย จุดเด่นของแนวความคิดนี้ทำให้เกิดการปฏิบัติความหมายของภาษา และส่งผลต่อการทำความเข้าใจเรื่องอัตลักษณ์และยังเปลี่ยนแปลงวิธีการมองโลกใหม่ด้วย (อภิญาญา เฟื่องฟูสกุล, 2546:46-51)

Stuart Hall (1997) ได้กล่าวถึงความหมายของอัตลักษณ์ไว้ว่า เป็นชิ้นส่วนหลาย ๆ ส่วนที่ถูกประกอบรวมกันขึ้นมาในบริบทของสถานการณ์อย่างหนึ่ง ซึ่งอาจมีการเชื่อมต่อ “ชิ้นส่วน” ต่าง ๆ และการแสดงออกของปัจเจกอีกรูปแบบหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้เพราะคนแต่ละคนเป็นผลรวมของวาทกรรมหลากหลายชุดที่อาจขัดแย้งหรือส่งเสริมกัน ลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละคนจึงเกิดการผสมผสานองค์ประกอบของวาทกรรมเหล่านั้นไปในทิศทางที่แตกต่างกัน คนเราจึงสามารถสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลายได้ในสถานการณ์ที่ต่างกัน

Richard Jenkins (1996:3-4) เสนอว่า อัตลักษณ์มิใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วในตัวของมันเอง หรือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะของความเป็นพลวัต (dynamic) อยู่ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของเบอร์เจอร์ และลักแมนที่ว่า อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม ครั้นเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความคงที่ ปรับเปลี่ยน หรือแม้กระทั่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบใหม่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก หรืออีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ที่เราเป็นใครและคนอื่นเป็นใคร นั่นคือการประกอบขึ้นและดำรงอยู่ที่เรารับรู้เกี่ยวกับตัวเองอย่างไร และคนอื่นรับรู้เกี่ยวกับตัวเราอย่างไร

โดยมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนหรือกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

ในงานของ อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2546) ได้อ้างถึงแนวคิดของ Stuart Hall ที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ว่า “ความเป็นตัวเรา” เป็นเหมือนรอยตะเข็บที่เย็บแผลให้สมานเป็นเนื้อเดียวกัน สิ่งที่ถูกเย็บเข้าด้วยกันด้านหนึ่งก็คืออัตลักษณ์หรือตำแหน่งแห่งที่ในวาทกรรมที่เรียกร่องเรา อีกด้านหนึ่งคือกระบวนการทำปฏิริยาที่เรามีต่อวาทกรรมนั้น “ความเป็นตัวเรา” เกิดมาภายในกระบวนการนี้เอง ปัจเจกภาพจึงหมายถึงการตระหนักรู้และประสบการณ์ภายในที่เกิดในแต่ละบริบท เมื่อปัจเจกแสดงการตอบโต้ใด ๆ ออกไป นั่นหมายถึงเขาหรือเธอได้สร้างอัตลักษณ์ของเขาหรือเธอขึ้นมาใหม่ อัตลักษณ์จึงหมายถึงรวมถึงอัตลักษณ์ของปัจเจกที่แสดงออกมาด้วย

ในคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของ “ความเป็นตัวเรา” ในกระบวนการนี้คือลักษณะที่เรียกว่า “การโยกย้ายตำแหน่งแห่งที่” (dislocation) ซึ่งหมายถึงการไม่อาจถูกตรึงติดกับคุณสมบัติบางอย่างที่ตายตัวหยุดนิ่ง การไม่อาจหยุดนิ่งตายตัวของอัตลักษณ์จึงหมายถึงกระบวนการต่อรอง ตั้งคำถามหรือปฏิเสธตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ถูกยึดเย็บมาไว้ การปฏิเสธอาจไม่จำเป็นต้องหมายถึงการต่อต้าน ตรง ๆ หรือสร้างอัตลักษณ์ตรงข้ามขึ้นมา บางทีเป็นการเล่นกับขีดจำกัดที่ถูกตีกรอบไว้ให้โดยพลิกสร้างนัยของความหมายใหม่ขึ้นมาแทน การไม่อาจหยุดนิ่งของกระบวนการนี้จึงบ่งชี้ถึงศักยภาพของการต่อต้านที่มีชีวิตชีวา สังคมเมืองในบริบทโลกาภิวัตน์เป็นเวทีอันอุดมของปฏิบัติการดังกล่าว (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 76-81)

อัตลักษณ์คือเรื่องเล่าที่บอกว่าเราคือใคร และคนอื่นบอกว่าเราคือใคร นัยของการเป็น “เรื่องเล่า” (narrative) คือความไม่เป็นหนึ่งเดียวของอัตลักษณ์ อัตลักษณ์เป็นเรื่องเล่าที่แปรเปลี่ยนไปตามเวลาและสถานที่ เล่ากับใคร เล่าอะไร และเล่าทำไม อัตลักษณ์ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องเล่าที่ “มีโครงสร้าง” “มีหัวเรื่องคลุม” มีคนอื่นหรือสังคมกำหนดว่าคุณคือใคร อัตลักษณ์เกิดจากการระบุโดยคนอื่นและนิยามจากตัวเรา การมีคนอื่นระบุทำให้อัตลักษณ์มิใช่สิ่งที่เรากำหนดเองทั้งหมด แต่หากเป็นโครงสร้างกำหนดแต่ไม่อาจกำหนดได้อย่างเบ็ดเสร็จ ดังนั้น จึงมี “ตัวตนตัวน้อย” ต่าง ๆ (minimal selves) ของเราคำรงอยู่ อัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าจึงเป็นเรื่องเล่าตามฐานะ และตำแหน่งทางสังคม อัตลักษณ์แม้จะเป็นเรื่องเล่า แต่ก็เล่าในสถานที่ เวลา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเฉพาะเจาะจงอันหนึ่ง สิ่งที่เราจึง “อยู่ในบริบทตลอดเวลา” (จิรวุฒิ เสนาคำ, 2547 อ้างใน อรอนงค์ แสนยากุล, 2548:13)

1.5.1.1 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identities)

นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” (ethnic group) เพื่อแยกข้อแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมต่างกัน สืบเชื้อสายมาจากบรรพชนที่แตกต่างกัน ส่วนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นถูกมองในลักษณะที่เป็นยุทธวิธีในการนำเสนอตัวเองของกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งเลื่อนไหลไปตามเงื่อนไข สถานการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง (ยศ สันตสมบัติ, 2551:13) หรืออีกนัยหนึ่ง ความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) มิใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยสายเลือดหรือโดยปัจจัยทางชีววิทยา ในทางตรงกันข้าม กลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอง และในขณะเดียวกันก็ถูกนิยามด้วยสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ตนเองสร้างขึ้น ด้วยเหตุนี้ ความเป็นชาติพันธุ์จึงมิใช่อะไรบางอย่างที่สำเร็จรูปและมีหย่อประทับตราติดไว้อย่างแน่นอนตายตัว หากแต่เป็นการจงใจเลือกที่จะบ่งชี้ตนเองกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เพราะการกระทำดังกล่าวให้ผลประโยชน์สูงสุดแก่ตน (ยศ สันตสมบัติ, 2548:123)

ใน “The Dialectics of Ethnic Change” บทนำในหนังสือ Ethnic Change (1981) อันเป็นการรวมบทความของการเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์ที่ ชาร์ลส์ คายส์ (Charles Keyes) เป็นบรรณาธิการ ได้ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์นั้น มักเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นวิภาษวิธี กล่าวคือ เกิดขึ้นจากพลังที่ขัดกันระหว่างแบบแผนทางสังคม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใหม่ขึ้น ในสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แบบแผนทางสังคมที่มีอยู่เดิมมักกลายเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องหรือเข้ากับสถานการณ์อีกต่อไป การรับเอาแบบแผนทางสังคมใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้น พร้อม ๆ กับการทบทวนถึงความเหมาะสมในหน้าที่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมที่เป็นอยู่ การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนทางสังคมในกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ในบริบททางสังคมใหม่ จึงมักเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการตีความทางวัฒนธรรมและแบบแผนปฏิบัติใหม่ จนเมื่อผ่านไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใหม่จึงถูกก่อรูปขึ้น ซึ่งอาจเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หรืออาจเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมที่ได้รับการตีความในความหมายใหม่ก็ได้ ในช่วงหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนทางสังคมใหม่ที่ถูกเลือกรับเข้ามา และอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นใหม่จะถูกปรับให้อยู่ในภาวะสมดุลชั่วคราว จนกว่าบริบททางสังคมจะเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าวพบได้ในปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในกระบวนการอพยพย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นชาวนาออปพเข้าสู่เมืองใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ยากจนอพยพไปยังประเทศที่มีเศรษฐกิจดีกว่า หรือการลี้ภัยของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยเหตุผลทางการเมือง ฯลฯ ซึ่งในทรรศนะของคายส์ การเปลี่ยนแปลงในชาติพันธุ์ไม่ใช่เรื่องที่จะอธิบายง่าย ๆ ภายใต้กรอบคิดของการถูกผสมกลมกลืน (assimilation) หากแต่

จำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและขัดกันระหว่างแบบแผนทางสังคมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2550:195-196)

นอกจากนี้ การให้ความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยังมิได้เกิดจากกระบวนการหล่อหลอมภายในกลุ่มชาติพันธุ์เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีการถูกให้ความหมายจากภายนอก อย่างเช่นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อจากบทความของ ไมเคิล มอร์มัน (Michael Moerman) เรื่อง “Who are the Lue? Ethnic Identity in a Complex Society” (1995) ซึ่ง ชาร์ลส์ คายส์ (Charles Keyes) ได้ขยายมิติมุมมองของความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์กับรัฐชาติ เนื่องจากชาวลื้อนั้นถูกหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมชาติที่ต่างกันซึ่งเกิดขึ้นนับแต่ยุคอาณานิคมฝรั่งเศสและอังกฤษที่การลากเส้นพรมแดนในเขตแม่น้ำโขงตอนกลาง ได้ทำให้ชาวลื้อต้องตกอยู่ใน 3 รัฐชาติคือ ไทย จีน และลาว ในกรณีนี้ คายส์ เห็นว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะพิจารณาชาติพันธุ์ลื้อในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ประเภทหนึ่งอีกต่อไป ความเป็นลื้อจึงมีลักษณะเป็น “เฮเทอโรกลอสเซีย” (heteroglossia) กล่าวคือเป็นภาวะที่ผู้คนตีความทั้งผู้อื่นและตนเองในจำนวนที่ หลากหลายอย่างน่าฉงน อันเกิดจากอิทธิพลการสื่อสารทางวัฒนธรรม ที่ทำให้เป็นไปไม่ได้ที่จะสร้างขอบเขตล้อมรอบวัฒนธรรมให้มีลักษณะที่เป็นเอกเทศได้อีกต่อไป ลื้อในฐานะชาติพันธุ์จึงเป็นทั้ง อัตลักษณ์ท้องถิ่น (local identity) ที่ผลิตซ้ำผ่านตำนาน เรื่องเล่าและเรื่องราวของบรรพบุรุษที่ยึดถือโดยสมาชิกในชุมชนตราบเท่าที่ยังไม่ถูกแทรกแซงโดยรัฐ เป็นทั้งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย (minority ethnicity) ด้วยการจัดจำแนกโดยรัฐ เช่นการถูกจัดให้เป็นชนชาติไตในจีน เป็นทั้งอัตลักษณ์ที่ขายได้ (marketable identity) ที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และเป็นอัตลักษณ์ข้ามชาติ (transnational identity) ที่ถวิลหาความเป็นไทยในอดีตของคนไทยได้ก่อให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนข้ามพรมแดน เพื่อฟื้นฟูแหล่งที่มาทางวัฒนธรรมของอัตลักษณ์ลื้อ การจัดจำแนกเช่นนี้เป็นเทคโนโลยีของอำนาจชนิดหนึ่งซึ่งช่วยให้รัฐ รู้จัก “คนของตน” ด้วยการสร้างเส้นแบ่งพรมแดนทางชาติพันธุ์ขึ้น ที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ประกอบไปด้วยเนื้อหาความแตกต่างที่เด่นชัด และแยกขาดจากกัน เส้นแบ่งดังกล่าวแม้จะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น โดยรัฐและไม่เกี่ยวข้องกับการนิยามตนเองของสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์ แต่กลับส่งผลกระทบต่อกรอบของจิตสำนึกทางชาติพันธุ์ขึ้นมาใหม่ (เพ็งอึ้ง:198-201) ดังนั้น การนิยามกรอบความเป็นชาติพันธุ์ใด ๆ จึงเล็งไม่พินที่จะต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพราะการนิยามขอบเขตทางชาติพันธุ์ย่อมตามมาด้วยนิยาม “ความเป็นอื่น” อยู่ที่กรอบนั้น (อภิญา เพ็องฟูสกุล, 2546:72)

ในงานวิจัยของ จตุพร ดอนโสม เรื่อง “การสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทยเชื้อสายเวียดนามบ้านนาจอก ตำบลหนองญาติ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม” พบว่าการสร้างและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทยเชื้อสายเวียดนามได้สร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ด้วยวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม อาทิ ภาษาเวียดนาม การแต่งกายด้วยชุดแบบเวียดนาม บทเพลงประจำหมู่บ้าน การเลือกหยิบยกเอาเรื่องของเจ้าเงิน อึ้ง ค่าว และโฮจิมินห์ เข้ามาเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ โดยตอกย้ำ ถ่ายทอดผ่านการประกอบพิธีกรรมในศาลเจ้าค่าว เวียง ประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ อัตลักษณ์ดังกล่าวยังได้มีการปรับเปลี่ยน ลื่นไหลไปตามบริบทของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของไทย ไม่เพียงเท่านั้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเวียดนามเหล่านี้ยังได้ถูกสร้างโดยคนภายนอกด้วยนั่นก็คือการทำให้หมู่บ้านนาจอกกลายเป็นหมู่บ้านมิตรภาพ ไทย-เวียดนาม เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในกระแสนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ (จตุพร คอน โสม, 2551)

ดังนั้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่ง มีการต่อรอง การปรับเปลี่ยน และเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ ในโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม และอัตลักษณ์มีทั้งที่เป็นระดับปัจเจก (individual identity) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) ในระดับปัจเจก บุคคลหนึ่งอาจจะมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง เช่น เพศภาวะ กลุ่มชาติพันธุ์ ชาติ ช่วงชั้นทางสังคม อาชีพ และศาสนา เป็นต้น ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มนั้น ความเป็นอัตลักษณ์ร่วมถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเหมือนกันของสมาชิกในกลุ่ม อย่างไรก็ตามบนพื้นฐานของความเหมือนกันของกลุ่มนั้น ย่อมมีความแตกต่างกับกลุ่มอื่นมาเป็นตัวกำหนดความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มคนด้วย ฉะนั้น เมื่อพูดถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงมีลักษณะร่วมของสมาชิกของกลุ่มคนในสังคมเดียวกันซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มคนอื่น ๆ (ประสิทธิ์ ลิปิรีชา, 2547:33-34)

ในกรณีของชาวไทยใหญ่ในเขตชายแดนไทย-พม่า ในงานวิจัยของ วันดี สันติวุฒิมณี (2545:220) ก็เช่นกันการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนหลากหลาย ไม่หยุดนิ่งมาแต่อดีต สันนิษฐานกันว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ณ ช่วงเวลาเดียวกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ทั้งในเชิงซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของจนถึงการบราร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการหยิบยืมและผสมปนเปทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ดังนั้น เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม ต้องการรักษาความเป็นหนึ่งเดียวหรือความเป็นปึกแผ่นในพวกเดียวกัน กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างความเหมือนในพวกเราและความต่างในพวกเราจึงเกิดขึ้น ในกระบวนการนี้ อาจมีทั้งการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างสิ้นเชิงและการหยิบยืมบางส่วนทางวัฒนธรรมของคนอื่นมาทำให้เป็นของเรา อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในยุคหนึ่ง อาจนำมาใช้จำแนกความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ได้ดีในยุคหนึ่ง แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป อัตลักษณ์

ดังกล่าวอาจใช้ไม่ได้ผล เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีการปรับตัวและหิบบั่มวัฒนธรรมระหว่างกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่ออัตลักษณ์เก่ามีพลังน้อยลงอัตลักษณ์ใหม่จึงถูกสร้างขึ้นมาทดแทน อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนตายตัวและไม่หยุดนิ่ง การสืบทอดและผลิตอัตลักษณ์ใหม่จึงเกิดขึ้นได้เสมอ ภายใต้กาลเวลา และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2542)

1.5.1.2 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (Gender Identities)

จากความเชื่อที่มีฐานคิดแบบปิตาธิปไตย (patriarchy) และประเด็นความแตกต่างกันทางสรีระของหญิงชาย ได้นำไปสู่ความเชื่ออื่น ๆ ทางวัฒนธรรม-สังคม ทำให้มีการกำหนด หรือจัดวางให้เพศหนึ่งเหนือกว่าและอีกเพศหนึ่งด้อยกว่า โดยการทำให้เชื่อมต่อกับเรื่องของความเป็น “ธรรมชาติ” ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ มีการให้นิยามความเป็น “ผู้หญิง” และ “ผู้ชาย” ในสังคมมาหลายยุคหลายสมัย ซึ่งที่ผ่านมามักถูกอ้างอิงกับ “บทบาท” และ “หน้าที่” ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงของแต่ละเพศเช่น ผู้หญิงถูกบอกว่าอ่อนแอ ชอบใช้อารมณ์ ไม่มีเหตุผล แต่สามารถตั้งครรภได้ จึงต้องรับบทบาทเป็นแม่และเมีย ผู้หญิงมักถูกกำหนดให้เป็นผู้ตาม ต้องดูแลผู้อื่นเช่น ทำหน้าที่เลี้ยงเด็ก ประนินบุตรรับใช้สมาชิกในครอบครัว (ลูก สามี ฯลฯ) ดังนั้น พื้นที่ของผู้หญิงก็คือพื้นที่ส่วนตัว (private sphere) เช่น ในบ้าน ในครัว ลักษณะประจำเพศของผู้หญิงถูกให้ค่าว่าด้อยกว่าลักษณะประจำเพศของอีกเพศหนึ่ง ก็คือ “เพศชาย” ที่มีความยุติธรรม ฉลาด มีเหตุผล จึงเหมาะที่จะเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว (bread winner) ผู้ปกครอง หัวหน้า พื้นที่ของความเป็นชายจึงเป็นพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ผู้ชายจึงต้องมีความรู้ ต้องเรียนหนังสือ ในขณะที่ผู้หญิงนั้นไม่มีความจำเป็น ซึ่งการเชื่อมต่อต่าง ๆ เหล่านี้นำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ เพราะผู้หญิงถูกผลักออกจากศูนย์กลางของอำนาจ ถูกทำให้เป็น “คนอื่น” โดยระบบชายเป็นใหญ่ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการเข้าถึงความรู้ ผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกกำหนดให้กลายเป็นคนชายขอบที่ไร้อำนาจด้วยเหตุแห่งเพศ แนวคิดเช่นนี้เป็นการแบ่งแบบสองขั้วตรงข้ามซึ่งได้รับการปฏิเสธจากนักคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่เปิดพื้นที่ให้แก่ความแตกต่างหลากหลาย รวมทั้งตั้งคำถามกับสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” (nature) และ “ความจริง” (truth)

Michael Foucault เป็นนักคิดยุคหลังสมัยใหม่คนสำคัญแนวความคิดของเขาที่ได้มีการอ้างอิงอย่างมากในสตรีนิยมก็คือ “อำนาจและความรู้” (power and knowledge) ได้เสนอว่าปัจเจกบุคคลได้ถูกควบคุมผ่านการเป็นเพศใดเพศหนึ่ง โดยเฉพาะผ่านการสร้างวาทกรรมในวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ และปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง ผ่านทางวาทกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันของเราด้วย เพราะฉะนั้นสำหรับ ฟูโก วาทกรรมที่เกี่ยวกับความเป็นเพศ เป็นแก่นแท้ในการยึดกุมการทำงานของอำนาจ ไม่ใช่ตัวพฤติกรรมทางเพศหรือประวัติศาสตร์ของมัน ฟูโก เชื่อว่า

การศึกษาความเชื่อ หรือ “ความรู้” ของมนุษย์ในสังคมตะวันตกจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จะช่วยให้เห็นภาพและความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมนั้น ได้ดีกว่าการศึกษาจากภาษา หนังสือเรื่อง History of Sexuality ซึ่งให้เห็นว่าความสัมพันธ์ชายหญิงเป็นผลจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่นอกเหนือจากเพศสัมพันธ์หรือการใช้อำนาจเพื่อกดขี่ทางเพศ (อมรา พงศาพิชญ์, 2545:55) ฟูโก เสนอว่าอำนาจมีอยู่ทุกที่ในสังคม อยู่ในทุกปฏิสัมพันธ์ทางสังคม “อำนาจถูกผลิตจากช่วงขณะหนึ่งไปสู่อีกช่วงขณะหนึ่ง ในทุก ๆ จุด หรือค่อนข้างในทุกความสัมพันธ์จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง อำนาจอยู่ในทุกที่ไม่ใช่เพราะว่ามันห้อมล้อมทุก ๆ สิ่ง แต่เพราะว่ามันมาจากทุก ๆ แห่ง” (Woodhull, 1998 อ้างใน วารุณี ภูริสินสิทธิ, 2545:166)

นอกจากนี้ ในหนังสือ “The Routledge Companion to Feminism and Post feminism” ได้ให้ความหมาย มโนทัศน์เรื่องอัตลักษณ์เพศหญิง (female identity) ว่ามีความจำเพาะเจาะจงอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในงานของนักสตรีนิยมหลายคนที่ได้รับอิทธิพลของสายจิตวิเคราะห์ ฟรอยด์ (Freud) ได้ให้เหตุผลในเรื่องอัตลักษณ์ว่า เด็กเริ่มรู้สึกถึงอัตลักษณ์ภายใต้ขอบเขตของการจัดระเบียบสังคมผ่านการระบุ (identify) ตัวเองกับพ่อ กระบวนการทำให้เด็กผู้หญิงห่างเหินออกจากผู้เป็นแม่ และการระบุตัวเองกับอำนาจที่ไม่ใช่ของเราเอง (Gamble, 2001:252)

เพศภาวะ (gender) จึงหมายถึงชุดความคิดที่ใช้วิเคราะห์เกี่ยวกับพฤติกรรมและความหมายทางวัฒนธรรม ที่สังคมใช้จำแนกความแตกต่างระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย เพศภาวะเป็นอัตลักษณ์พื้นฐานทางสังคมของมนุษย์ซึ่งบางครั้งเรียกว่าอัตลักษณ์ความเป็นหญิงความเป็นชาย อัตลักษณ์ดังกล่าวไม่ใช่คุณสมบัติทางธรรมชาติหรือคุณสมบัติทางชีววิทยาที่ติดตัวมนุษย์มา แต่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สังคมสร้างสรรค์ขึ้นและคาดหวังให้สมาชิกในสังคมเชื่อฟังและปฏิบัติตามนั้น อัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identity) จึงมีบริบทเฉพาะทางประวัติศาสตร์ สังคมการเมือง และเศรษฐกิจ เป็นตัวกำหนดและกำกับเสมอ (สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2550:315-16)

ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ นันดา วีรวิทยานุกูล ที่ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identity) ว่าส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิต และการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง โดยที่ผู้ชายและผู้หญิงหลายคนอาจไม่รู้สึกรู้สึกละเลยแม้แต่น้อย และคิดเอาว่าอัตลักษณ์ทางเพศเป็นเรื่องธรรมชาติ และติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด แท้ที่จริงแล้วได้มีการโต้แย้งว่าอัตลักษณ์ทางเพศภาวะมิได้เป็นเรื่องธรรมชาติ หรือติดตัวเรามาตั้งแต่เกิดแต่อย่างใด หากแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นท่ามกลางระบบสังคมที่มีการผลิตซ้ำวัฒนธรรม “ชายเป็นใหญ่” (patriarchy) อันเป็นสังคมที่ยึดถือความเชื่อที่จะยกตัวอย่างต่อไปนี้อย่างเหนียวแน่นอันได้แก่

1. ความเชื่อเรื่อง “ผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลาง” (androcentrism) ความเชื่อนี้หมายถึงการที่ประสพการณ์แบบผู้ชายและค่านิยมของผู้ชายถือเป็นมาตรฐาน หรือบรรทัดฐาน ส่วน

ประสบการณ์แบบผู้หญิงและค่านิยมของผู้หญิงนั้น ถูกมองว่าเป็นเรื่องเฉพาะของพวกผู้หญิง เป็นสิ่งที่เบี่ยงเบนจากบรรทัดฐาน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ไม่เพียงแต่ผู้ชายจะกลายเป็นผู้ที่ “เหนือกว่า” (superior) และผู้หญิงเป็นผู้ที่ “ด้อยต่ำกว่า” (inferior) เท่านั้น แต่ผู้ชายยังกลายเป็น “มนุษย์” (human) ในขณะที่ผู้หญิงเป็น “อย่างอื่นที่ไม่ใช่” (other)

2. ความเชื่อเรื่องการแบ่งแยกเพศ (gender polarization) ความเชื่อนี้ ไม่เพียงแต่มองว่า ผู้ชายและผู้หญิงนั้นแตกต่างกัน หากแต่ยังได้นำเอาความแตกต่างระหว่างเพศมาเป็นหลักในการ จัดตั้งเป็นระบบสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย ความแตกต่างระหว่างชายและหญิงถูกตีความหมาย อย่างเกินจริง และนำมาใช้อธิบายแง่มุมต่าง ๆ ของสังคม รวมถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ ว่าล้วนแล้วแต่มาจากความแตกต่างระหว่างเพศ ความเชื่อนี้ยังนำเอาความแตกต่างระหว่างเพศมาใช้ กำหนดบทบาททางสังคม วิธีการแต่งตัว ตลอดจนไปจนถึงการแสดงออกทางอารมณ์ และความปรารถนาทางเพศของผู้ชายและผู้หญิงอีกด้วย

3. ความเชื่อเรื่อง “ปัจจัยทางชีวภาพ” (biological essentialism) (บางคนใช้คำว่าสารัตถะ นิยมเชิงชีววิทยา-ผู้วิจัย) ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อซึ่งสนับสนุนและสร้างความชอบธรรมให้แก่ความ เชื่อทั้งสองข้างต้น กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องปัจจัยทางชีวภาพให้เหตุผลว่า การที่ผู้ชายเป็นจุด ศูนย์กลาง และผู้ชายกับผู้หญิงถูกแบ่งแยกให้แสดงบทบาทที่แตกต่างกันนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจาก ธรรมชาติทางชีวภาพของผู้ชายและผู้หญิงนั่นเอง

ความเชื่อทั้ง 3 นี้ทำให้เกิดการผลิตซ้ำ “อำนาจของผู้ชาย” (man power) ใน 2 วิธีทาง ด้วยกันคือ 1) ทำงานอย่างเป็นระบบผ่านทางสถาบันทางสังคมต่าง ๆ และผ่านทางภาษา ซึ่งทำให้ ผู้หญิงและผู้ชายใช้ชีวิตอย่างแตกต่าง และไม่เท่าเทียม 2) ในระหว่างที่ความเชื่อทั้ง 3 นี้ ถูก “ทำให้ กลายเป็นวัฒนธรรม” ของสังคม (enculturation) ปัจเจกบุคคลก็ได้ซึมซับความเชื่อที่แวดล้อมตัวเขา อยู่เข้าไป และในที่สุดพวกเขาก็ถูกกระตุ้นให้สร้างอัตลักษณ์ให้เหมาะสมกับความเชื่อเหล่านี้ (นันทา วีรวิทยานุกูล, 2544:282-83)

1.5.2 แนวคิดการเมืองเรื่องอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (Politics of spatial identities)

ในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการขยายมุมมองและทำความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่าง อัตลักษณ์และพื้นที่ซึ่งได้ถูกนิยามความหมายไว้อย่างหลากหลายดังเช่นในงานเขียนของ McDowell (2003) เรื่อง “Place and Space” ในหนังสือ A concise companion to Feminist Theory (2003) ได้กล่าวไว้ 3 ประเด็นด้วยกันได้แก่ 1) ความสำคัญของพื้นที่ (The significance of Place) 2) บ้านและบ้านเกิดเมืองนอน (Home/Place และ Home/Land) และ 3) การเมืองเรื่องตำแหน่งแห่งที่ บนพื้นที่ (The Politics of Location)

1) ความสำคัญของพื้นที่ (The significance of Place) ในงานทางทฤษฎีสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสตรีศึกษาปัจจุบัน เดิมที “พื้นที่” “ตำแหน่งแห่งที่” (position) “ที่ตั้ง” (location) และคำอื่น ๆ เป็นคำหรือภาษา หรือมโนทัศน์ของวิชาภูมิศาสตร์ (geography) แต่ปัจจุบันนักทฤษฎีในสาขาต่าง ๆ รวมทั้งสตรีศึกษา ได้นำมโนทัศน์เหล่านั้นมาใช้ร่วมกับมโนทัศน์เดิมต่าง ๆ ที่มีอยู่ ทั้งในความหมายของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หรือพื้นที่ทางวัตถุ พื้นที่จินตนาการ พื้นที่ของความสัมพันธ์ ทั้งเน้นการใช้พื้นที่ในเชิงอุปมาอุปมัย (spatial metaphor) และในเชิงมโนทัศน์ต่าง ๆ ในทางสตรีนิยม มโนทัศน์เรื่องพื้นที่เข้ามามีบทบาทสำคัญมากในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identities) และอื่น ๆ McDowell ได้กล่าวถึงพื้นที่ (space/ location) ที่ผูกติดกับอัตลักษณ์ (identity) ซึ่งสามารถบอกความลึกซึ้งของอัตลักษณ์มากยิ่งขึ้น เพราะอัตลักษณ์ไม่สามารถอยู่แบบลอย ๆ ได้แต่ต้องวางอยู่บนพื้นที่ ดังนั้น การทำแผนที่ (mapping) ของสถานที่ (place/ location) ลงไปที่อัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identity) จึงเป็นส่วนสำคัญของการสร้างและรักษาคำแห่งที่ (position) ของผู้หญิงซึ่งได้สะท้อนออกมาสองทางได้แก่ ทางด้านวัตถุ (materiality) และทางด้านสัญลักษณ์ (symbolic) ผ่านภาพตัวแทนต่าง ๆ ในชีวิตของผู้หญิง (McDowell, 2003:13)

2) เธอได้เสนอตัวอย่างการใช้มโนทัศน์เรื่องพื้นที่มาทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าบ้านที่เป็นสถานที่ (home/place) ว่าเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของคนในบ้าน เป็นพื้นที่ของความทรงจำ (memories) เป็นที่บรรจุกิจกรรมต่าง ๆ และยังเป็นตัวแทนแรกของขบวนการจัดเวลาทางสังคม (socialization) ในภาษาของสตรีนิยมสายสังคมนิยม (socialist feminism) บ้านเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ปิตาธิปไตย (patriarchal relation) เป็นการจัดสรรแรงงานของผู้หญิงในทุก ๆ วันโดยผู้ชายเพื่อที่จะสามารถชำระไว้ซึ่งสมาชิกในครัวเรือนและผลิตแรงงาน เนื่องจากบ้านเป็นสถานที่ที่รวมของกิจกรรมแรก ๆ ในการอบรมเด็ก (Walby, 1990 อ้างใน McDowell, 2003: 16) ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของการกดขี่ขูดรีดระหว่างปัจเจกชาย-หญิงว่าถูกผูกพันอยู่ในชีวิตคู่หรือสถาบันการแต่งงาน

ส่วนบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) จากความสำคัญของพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นหญิง (femininity) และบ้าน ระหว่างเพศภาวะ (gender) กับสถานที่ (place) แล้ว McDowell ยังได้เสนอภาพความสัมพันธ์ที่ใหญ่ขึ้นไปอีกคือ ระหว่างรัฐชาติ (nation-state) กับการสร้างอุดมการณ์ความเป็นผู้หญิง (womanhood) ผ่านภาพตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของรัฐชาติ (เพ็งอ้าง:21) เธอได้ยกตัวอย่างของ Walter (1995) ที่เสนอประเด็นของชาวไอริชในภาพตัวแทนของอัตลักษณ์ ศาสนา และการต่อต้านอาณานิคม ซึ่งได้นำนิทาน เรื่องเล่า บทกลอน วีรบุรุษ การตั้งเวทความเป็นชายในสงคราม และความตาย รวมทั้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์มาใช้

เป็นเครื่องมือในการยืนยันว่าพวกเขามีความเชื่อมโยงและอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มายาวนาน และเพื่อเป็นการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติขึ้นมา ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงกลับถูกให้ภาพว่าเป็นผู้ยอมตามพื้นที่ของพวกเขาที่อยู่ในบ้าน โดยถูกนิยามหรือกำหนดบทบาทหน้าที่ ให้ยอมตั้งเวรตัวตนเพื่ออุดมการณ์ครอบครัวและความเป็นแม่ว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสม

3) ว่าด้วยการเมืองเรื่องตำแหน่งแห่งที่บนพื้นที่ (The Politics of Location) ในวงการของนักทฤษฎีสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสตรีนิยมปัจจุบันนั้น มีปรากฏการณ์ที่น่าตื่นเต็นที่ราวกับเป็นเรื่องบังเอิญคือ เกิดความสนใจร่วมกันในการสร้างกรอบคิด (conceptualize) ที่ครอบคลุมแบ่งเขตแดนต่าง ๆ ของภูมิศาสตร์ วรรณคดี (ศึกษา) และวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) กล่าวคือสิ่งที่เรียกว่า spatial metaphor หรืออุปมาอุปมัยทางภูมิศาสตร์ และมนทัศน์ต่าง ๆ ของภูมิศาสตร์เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างกรอบคิด/ทฤษฎี McDowell อ้างถึงงานของ Caren Kaplan (1996) ซึ่งตั้งข้อสังเกตสิ่งที่เรียกว่า (หรือคำว่า) แผนที่ (maps) กลายเป็นอุปมาอุปมัยได้อย่างไร

...เป็นสัญญาณที่บอกว่าเกิดการตระหนักที่เพิ่มขึ้นอย่างมากถึงโครงสร้างทางการเมืองและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่มีลักษณะ (บ่งบอก) พื้นที่ (zones) ต่างๆของ (กระบวนการ) การรวมเข้า (inclusion) และการกั้นออก (exclusion) เช่นเดียวกับเกิดการตระหนักเรื่องพื้นที่ซึ่งเป็นแถบเล็ก ๆ ที่กั้นอยู่ระหว่างสองพื้นที่ของความไม่แน่นอน (ไม่ชัดเจน) วิชาสำรวจและทำแผนที่ (topography) และวิชาภูมิศาสตร์ (geography) ในขณะนี้เข้ามาตัดกับ (intersect) การวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม และวัฒนธรรม แบบสหวิทยาการ กำลังเป็นกระแสที่เติบโตขึ้นในการศึกษาค้นคว้าเรื่องการก่อรูปของอัตลักษณ์ และปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ที่กำลังปรากฏตัวขึ้นมา

จากกรอบคิดดังกล่าว McDowell อธิบายเพิ่มเติมว่า วิธีการทางความคิด (approach) เพื่อทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางเพศภาวะต่างๆ อย่างมีพื้นที่หรือตำแหน่งแห่งที่จำเป็นต้องใช้ไว้สองประการคือ ประการแรก การตัดผ่าน (intersections) ของกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ ของการจัดช่วงชั้น (stratification) และความผิดแผกแตกต่างกันในสังคม ประการที่สอง ขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) ณ เวลาและสถานที่ (พื้นที่) ที่แตกต่างกันด้วย ซึ่งการตัดผ่านกัน จะทำให้เราเห็นอัตลักษณ์ทางเพศภาวะและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางเพศภาวะที่กำลังเปลี่ยนแปลง (McDowell, 2003)

อัตลักษณ์กับการเมืองจึงเป็นที่รวมกันของ 4 ปัจจัยได้แก่ 1) ปฏิบัติการที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ (spatial practice) เช่น การที่ผู้หญิงเวียดนามยังคงออกไปขายของในบริเวณที่มีลูกค้าประจำหรือการที่พวกเขาบอกว่าได้อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้เป็นเวลายาวนาน (historically embedded site) 2) พื้นที่ (location) เนื่องจากปฏิบัติการต่าง ๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากพื้นที่ 3) ภาพลักษณ์ของพื้นที่ (image of place/location) คือ แหล่งเสื่อมโทรม แหล่งสลัม สกปรก ไม่พัฒนา ไม่สวยงาม เป็นแหล่งคนรวย แหล่งชนชั้นกลาง หรือแหล่งคนจน 4) ผู้คนที่แตกต่างกัน ถูกจัดวางให้อยู่ในพื้นที่ที่ต่างกัน (differentially position people) ซึ่งหมายถึงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และภูมิหลังทางชาติพันธุ์ (ethnic backgrounds) ที่แตกต่างกัน

ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของ วิมลศรี ลิ้มธนากุล ที่ได้กล่าวถึง “ย่าน” ในความหมายของระบบคุณค่าว่า เป็นตัวบ่งชี้ว่าบุคคลนั้นอยู่ตรงตำแหน่งใดในสังคมใหญ่ อยู่ในสถานภาพใด และเป็นคนชนชั้นไหนของสังคม เนื่องจากแต่ละย่านนั้นเกิดขึ้นมาด้วยลักษณะภูมิหลังที่แตกต่างกัน ตั้งอยู่ในทำเลที่ต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนบุคคลที่แวดล้อมและอาศัยอยู่ในแต่ละย่านจึงแตกต่างกันออกไป (วิมลศรี ลิ้มธนากุล, 2537:12) เมื่อผู้คนเข้าไปอยู่ในพื้นที่เหล่านี้มันจึงสอดคล้องกับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้ที่อาศัย เช่น คนจนคงไม่มีโอกาสได้ปลูกบ้านในย่านของคนรวย เนื่องจากที่ดินบริเวณนั้นมีราคาสูง ในขณะที่เดียวกันคนรวยก็ไม่ไปสร้างบ้านอยู่ในสลัมเช่นกัน เพราะเป็นแหล่งเสื่อมโทรม แออัด นอกจากนี้ ย่านยังทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมตำแหน่งที่บอกได้ว่าบุคคลนั้นอาศัยอยู่ในบริเวณใดภายใต้ขอบเขตของเมืองใหญ่ และเช่นเดียวกันย่านจะทำให้บุคคลสามารถระบุดึงความสัมพันธ์ของตนเองผ่านย่านที่ตนอาศัยและเป็นสมาชิกอยู่ ก่อนที่จะเชื่อมตนเองเข้ากับสังคมใหญ่ทำให้บุคคลไม่รู้สึกรู้สึกว่าถูกทอดทิ้งให้อยู่เดียวดายในสังคมใหญ่แต่เพียงลำพัง (เพ็งอึ้ง)

ในประเด็นเรื่องพื้นที่ภายในบ้าน โรเบิร์ต แซ็ค (R.D.Sack, 1992:44-45) ได้ยกตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ในบ้านเรือนของชาวยุโรปในยุคก่อนสมัยใหม่ว่า พื้นที่ส่วนตัวนั้นมีน้อยมากในบ้านของทุกชนชั้น เนื่องจากกิจกรรมทุกอย่างของสมาชิกภายในบ้านจะทำร่วมกันและถูกจัดไว้ในห้องส่วนกลางของบ้าน รวมไปถึงการรับแขก จัดเลี้ยง กิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ รวมไปถึงการหลับนอน ส่วนบ้านตั้งแต่ยุคสมัยใหม่ถึงยุคปัจจุบันนั้นพบว่าการจัดสรรพื้นที่นั้น จะมีการแยกส่วนกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ภายในห้องแต่ละห้อง เช่น ห้องนอน ห้องหนังสือ ห้องดูทีวี ฯลฯ โดยมีทางเดินเป็นตัวเชื่อม การจัดแบบนี้เป็นการให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัว ซึ่งมีผลกับการรับรู้ตัวตนและประสบการณ์ของผู้อยู่อาศัยกับตัวบ้าน รวมไปถึงการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้อาศัยในความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่น

นอกจากนี้ Janice Monk ยังได้กล่าวถึงประเด็นเพศภาวะกับการจัดพื้นที่ในตัวเมืองและเขตรอบนอกของเมืองในตะวันตกว่าเป็นการแบ่งแยกแบบชายเป็นใหญ่ โดยเชื่อมโยงความหมายของพื้นที่ตัวเมืองกับพื้นที่สาธารณะ (city as public) งาน (work) และความเป็นชาย (masculinity) ส่วนพื้นที่รอบนอกนั้นถูกให้ความหมายเท่ากับความเป็นส่วนตัว (suburb as private) บ้านและความเป็นหญิง (femininity) เนื่องจากพื้นที่ใจกลางเมืองถูกจัดสรรให้กลายเป็นพื้นที่ของการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม เมื่องานที่สร้างรายได้ย้ายออกจากบ้านมาสู่โรงงาน ขณะเดียวกันบ้านได้กลายมาเป็นสถานที่ของงานที่ไม่มีค่าตอบแทน คือ เป็นพื้นที่ของ “การสืบพันธุ์” หรือ “การผลิตซ้ำ” (re-productive) รวมไปถึงการดูแลเด็ก (childcare) โดยเฉพาะชนชั้นกลางที่มีค่านิยมให้ผู้หญิงต้องรับภาระงานภายในบ้าน ส่วนผู้ชายนั้นรับบทบาทของงานนอกบ้าน หรือเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว (breadwinner)

การแยกพื้นที่ของที่อยู่อาศัยหรือบ้านให้อยู่ในเขตรอบนอกเป็นเหมือนการกั้นผู้หญิงออกจากความตื่นเต็นในเมือง ด้วยการสร้างระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ไว้ใกล้บ้าน เช่น ร้านค้า โรงเรียน สนามเด็กเล่น โดยอ้างว่าเพื่อให้ผู้หญิงได้ปฏิบัติกิจกรรมประจำวันของพวกเธอได้สะดวกยิ่งขึ้น แต่ความจริงแล้วเป็นการปิดกั้นโอกาสของผู้หญิงที่จะเข้าถึงงานที่มีรายได้ รวมทั้งการเพิ่มความสะดวกสบายของระบบขนส่งมวลชน การมีรถยนต์พาหนะ ยังทำให้ช่องว่างระหว่างบ้านและที่ทำงานในเมืองเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันพื้นที่ของการทำงานในตัวเมืองกลับกลายเป็นอาณาเขตเบ็ดเสร็จของผู้ชาย แนวคิดเช่นนี้มาจากการตีความระบบจารีตของผู้มีอำนาจในการจัดพื้นที่ในเมือง โดยเหมารวมว่าผู้หญิงควรอยู่ในสถานที่ที่เป็นส่วนตัว และเงียบสงบ ซึ่งก็คือเขตรอบนอกตัวเมือง (Monk, 1992:130-32)

ชยันต์ วรรณະภูติ (2549) ได้อธิบายถึงความเกี่ยวโยงสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์กับพื้นที่ (space/place) ว่าตัวตนเป็นสิ่งที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ เป็นสำนึกของกลุ่มคนที่ผูกพันกับพื้นที่ ซึ่งหมายถึงพื้นที่แห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่กำหนดและจัดวางกลุ่มคนให้อยู่ในพื้นที่สังคม ขณะเดียวกันกลุ่มคนเองก็เลือกที่จะสร้างตัวตนที่บ่งบอกตำแหน่งแห่งที่เพื่อตอบโต้ ต่อรอง และขัดขืนพลังอำนาจ ดังนั้น การทำความเข้าใจเรื่อง “พื้นที่” จึงทำให้สามารถเข้าใจตัวตนในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สลับซับซ้อนได้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ชยันต์ วรรณະภูติ ยังได้แบ่งความหมายของพื้นที่ออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกันคือ 1) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งหมายถึงที่ตั้ง (setting, locale) บริบทของการกระทำและความสัมพันธ์ของมนุษย์ 2) ทักษะต่อพื้นที่ของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ การทำความเข้าใจพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อคนใช้ประโยชน์และดัดแปลงสร้างพื้นที่เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง การให้ความสำคัญกับคนที่อยู่ในพื้นที่ ทำให้มองเห็นวิธีการที่คนผูกโยงพื้นที่กับความคิด และปฏิบัติการ

ทางสังคมกับการตั้งถิ่นฐานและเคลื่อนย้ายของชุมชน คนมีความทรงจำและความผูกพันกับพื้นที่ จึงให้ความหมาย สร้างตำนาน เรื่องราวและกำหนดขอบเขตพื้นที่ของเขา 3) มาจากแนวความคิด Thirdspace ที่ Foucault และ Lefebvre พัฒนาขึ้น Lefebvre แบ่งพื้นที่ที่ออกเป็น 3 ประเภทคือ ก) พื้นที่ทางกายภาพ (First space-Physical Space) ข) พื้นที่ทางความคิด (Second-Mental Space) และ ค) พื้นที่ทางสังคม (Thirdspace-Social Space) โดย Lefebvre อธิบายว่า Thirdspace เป็นส่วนที่เกิดมาจากปฏิสัมพันธ์ของพื้นที่ 2 ประเภทแรก นั่นคือ พื้นที่ทางความคิด เป็นสิ่งที่เกิดจากการตีความ หรือให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพที่เรามองเห็น นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคม ที่มีทั้งส่วนที่เป็นความจริง และจินตนาการอันสลับซับซ้อน มีการช่วงชิง ชัดแย้ง และการแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น การเมืองเกี่ยวกับการสร้างพื้นที่จึงต้องทำความเข้าใจอย่างวิเคราะห์ถึงการเมืองของการใช้ความรู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม และการใช้อุดมการณ์ที่ปกปิดและอำพรางการใช้ความรู้นั้น เพราะในที่สุดแล้ว การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมเป็นสิ่งที่ทำให้ได้มาซึ่งพื้นที่ (หรืออำนาจ) ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถยึดครองและครอบงำได้ (ชยันต์ วรรณระภูติ, 2549:45-48)

สำหรับการวิเคราะห์เรื่องพื้นที่เพื่อให้มีความยืดหยุ่น เปิดกว้างและลึกซึ้ง เลอแพบวร์ ยังได้สร้างเครื่องมือในระดับมโนทัศน์ขึ้นมา 3 ประการเพื่อช่วยในการทำความเข้าใจ อธิบาย และวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ โดยมีรายละเอียดที่สำคัญคือ

1) ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (spatial practice) ที่มีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีกับพื้นที่นั้น โดยมีความหมายที่ค่อนข้างกว้างขวาง ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะต่าง ๆ ของพื้นที่ ธรรมชาติที่มีต่อการก่อตัวทางสังคม รวมถึงการที่สังคมแสดงการใช้อำนาจ แสดงการผลิต และแสดงการเอาประโยชน์จากพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งการแสดงการใช้พื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องผ่านกระบวนการรับรู้ความหมายของพื้นที่นั้น ๆ นั่นคือ พื้นที่เป้าหมายถูกมองว่ามีความหมายอย่างไร ในทัศนะของคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น (perceived space) ซึ่งอาจจะต้องโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันด้วย รวมทั้งกระบวนการที่ทำให้ความหมายเหล่านี้กลายมาเป็นความเป็นจริงทางสังคม เช่น ความจริงของการใช้ชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของเมืองที่โยงกับความเป็นจริงของลักษณะเมือง เลอแพบวร์ เน้นว่าหน้าที่ของปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่สำคัญคือ การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตพื้นที่ (the spatial reproduction of social relation) โดยสรุปแล้ว สังคมแต่ละสังคมมีความสัมพันธ์เชิงการผลิตที่เจาะจง และมีปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่เฉพาะเจาะจงแตกต่างกันไป

2) พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (the representation of space) เป็นมุมมองหรือการให้ความหมายของพื้นที่ในเชิงมโนทัศน์ (conceived space) ที่มีที่มาจากองค์ความรู้เฉพาะด้านของ

นักวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เช่น นักคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ นักผังเมือง นักวิศวกรรมสังคม และกลุ่มพวกเทคโนโลยี เป็นต้น นักวิชาชีพเหล่านี้มองเรื่องของการใช้ชีวิตผู้คน และการทำความเข้าใจกับพื้นที่นั้น ๆ โดยผ่านมโนทัศน์ต่าง ๆ ขององค์ความรู้เฉพาะด้าน หรือเป็นการมองพื้นที่ที่ต้องมีการใส่รหัส และถอดรหัส หรือการทำความเข้าใจพื้นที่นั้น ๆ ด้วยสัญลักษณ์ที่เฉพาะเจาะจงบางอย่าง การสร้างภาพแสดงแทนเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะหนึ่งที่อยู่ในกระบวนการของการผลิตพื้นที่ ซึ่งความสัมพันธ์นี้ มักจะอยู่ในลักษณะของการจัดลำดับชั้น (order) กับส่วนอื่น ๆ ในกระบวนการผลิต และมักจะเป็นลักษณะที่ครอบงำส่วนอื่น ๆ ในการผลิตพื้นที่ด้วยการใช้อำนาจและความรู้

3) พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทน (The representational space) เป็นพื้นที่ที่แสดงความมีชีวิต อารมณ์และสุนทรียภาพ แต่ถูกครอบงำด้วยลักษณะที่เป็นกระแสหลักของแต่ละยุคสมัย (lived space) และสะท้อนออกมาด้วยภาพลักษณ์ (image) ความทรงจำ (memory) และสัญลักษณ์ (symbols) ของบุคคลต่าง ๆ เช่น ผู้ที่อยู่อาศัย นักเขียน ศิลปิน เป็นต้น เป็นมุมมองต่อพื้นที่ที่มักจะไม่ไปด้วยกันกับพื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (the representation of space)

เดอแพบัวร์ กล่าวว่ามโนทัศน์ทั้ง 3 ประการนี้มีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธี (dialectic) ซึ่งกันและกัน เมื่อถูกใช้ในการอธิบายกระบวนการผลิตพื้นที่ทางสังคม (จิราภา วรเสียงสุข, 2548 อ้างใน อธิธิพร ขำประเสริฐ, 2550:12-13)

การสร้างพื้นที่ทางสังคม การเคลื่อนไหว หรือการแสดงออกทางการเมืองของผู้หญิงกับผู้ชายก็ยังมีความแตกต่างกัน ทั้งในเชิงวิธีการ และสถานที่ผ่านปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (spatial practice) ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้ปรากฏอยู่ในงานวิจัย “การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน” ของ วิเศษ สุจินทรัพย์ (2544) การเคลื่อนไหวมักจะเชื่อมโยงกับพื้นที่/สถานที่ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน พื้นที่/สถานที่ จึงเป็นที่แสดงออกถึงความเป็นชาย ความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดจากสังคมในชุมชน เมื่อพื้นที่/สถานที่และเวลาเปลี่ยน ความเป็นหญิง/ชาย ก็เปลี่ยนไปด้วย สำหรับความสัมพันธ์หญิง-ชายในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนนั้น ผู้หญิงไม่ได้แสดงตัวตนให้ปรากฏในสถานที่ที่เป็นทางการ แต่จะปรากฏตัวในสถานที่ที่ “เร้นลับ” และไม่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานภายนอกชุมชน หรือแม้กระทั่งคนในชุมชนเอง สถานที่ที่ผู้หญิงปรากฏตัวขึ้นมาโดยเฉพาะไม่ได้มีอยู่อย่างโดด ๆ แยกออกตามลำพัง แต่หากเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้หญิงเข้ามาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน และสถานที่เหล่านี้เป็นสถานที่ที่อยู่นอกระบบที่ไม่ได้รับความสนใจจากภายนอก เนื่องจากคนภายนอกจะให้ความสนใจเฉพาะสถานที่ที่เป็นทางการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสถานที่ที่ผู้ชายเป็นคนควบคุม ผู้หญิงจึงไป

แสดงตัวตนใน 1) ร้านค้า เช่น ร้านขายของชำ ร้านก๋วยเตี๋ยว 2) ร้านเสริมสวย เป็นต้น (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 144-45)

ประกอบกับสิ่งที่ผู้หญิงพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในสถานที่ที่ไม่เป็นทางการทำให้ผู้หญิงมีอิสระที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องส่วนตัว ชุมชน รวมไปถึงเรื่องการเมือง แต่การพูดคุยระหว่างกลุ่มผู้หญิงนั้น มักจะถูกมองว่าเป็นการจับกลุ่มนินทา เป็นการพูดเรื่องไร้สาระในงานของ Rosaleen Duffy ชื่อ “Hot Gossip: Rumor as Politic” ได้ขยายมุมมองในประเด็นของการนินทา (gossip) และข่าวลือ (rumor) โดยได้อ้างงานของ Cameron ที่กล่าวว่า ความคิดที่ว่าการนินทาคือการพูดคุยแบบผู้หญิง และปราศจากองค์ประกอบ หรือการบันทึกที่แน่นอนของเหตุการณ์ หรือปฏิบัติการทางการเมืองที่สำคัญ ๆ และบ่อยครั้งถูกใช้เพื่อกีดกัน หรือบ่อนทำลายเมื่อข่าวแพร่กระจายออกไปกลายเป็นข้อถกเถียงทางการเมือง ถึงแม้ว่าการนินทาจะถูกทำให้เป็นลักษณะประจำเพศหญิง มีผู้เกี่ยวข้องมากมาย รวมถึงผู้ชายจำนวนมากที่เข้าแข่งขัน และใช้ประโยชน์จากการนินทา อย่างน้อยก็เพื่อพยายามบริหารอำนาจทางการเมือง (Cameron, 1985, 1990 อ้างใน Duffy :173)

ในบทความ “พื้นที่ ในทฤษฎีสังคมศาสตร์” ของ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล ได้กล่าวถึงประเด็นร่างกายในฐานะพื้นที่ของโลกประสบการณ์ว่ามีมิติเกี่ยวกับพื้นที่ที่อาจศึกษาได้ 2 ลักษณะ โดยอ้างถึงงานของนักภูมิศาสตร์สายมนุษยนิยม R.D.Sack (1992) ประการแรกศึกษาว่า การรับรู้ลักษณะทางกายภาพของร่างกายเราเองมีส่วนกำหนดมุมมองเชิงพื้นที่ของเราอย่างไร ซึ่งกรณีนี้หมายถึงการกำหนดคุณค่าของส่วนต่าง ๆ ในร่างกายที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมเช่น เราจะให้คุณค่าสิริระมากกว่าเท้า ประการที่สองเน้นว่า ความรับรู้เชิงสถานที่ในชีวิตประจำวันมีผลต่อการสร้างความรู้สึกลึกและหล่อหลอมความเป็น “ตัวฉัน” ซึ่งประกอบด้วย 2 ระดับด้วยกันคือ

1) การรับรู้จากมิติสถานที่เฉพาะหน้า ซึ่งเป็นความรู้สึกลึกต่อสถานที่ที่เกิดมาจากการรับรู้ภายในตัวเรา (subjective sense of place) ความรู้นี้มีอยู่โดยเจ้าตัวไม่ได้ตระหนักชัดแต่กลับมีบทบาทช่วยสร้างความรู้สึกลึก ที่เป็นความเคยชินของพฤติกรรมคนเราในชีวิตประจำวัน (spatial routinization) ความเคยชินนี้มีประโยชน์ตรงช่วยลดเวลาและพลังงานของเราในกิจกรรมต่าง ๆ ในการควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกายเราในกิจกรรมบางอย่างที่มันเป็นประจำเช่น แม่ค้าขายก๋วยเตี๋ยว ที่มักจะพูดหรือคิดไปเรื่องอื่นขณะที่กำลังทำก๋วยเตี๋ยว ความเคยชินเชิงสถานที่เมื่อเข้มข้นขึ้นจะก่อให้เกิดความรู้สึกลึกฝังรากหยั่งลึกกับสถานที่นั้น ๆ (sense of rootedness in place) แม่ค้าขายก๋วยเตี๋ยว ถึงแม้จะย้ายไปอยู่ที่อื่นก็ยังกลับมาขายอยู่ที่เดิม คนคิดบ้าน หรือการที่เขาชอบไปกินข้าวที่ร้านนั้น ฯลฯ ประสบการณ์ ความรู้สึกลึก ความทรงจำของสถานที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวเรา ความผูกพันกับสถานที่อาจขยายวงขึ้นไปเป็นความผูกพันกับชุมชน หรือกับ

ชาติก็ได้ การนิยามตัวตนกับพื้นที่ในลักษณะนี้มักมีการนิยาม “เส้นกั้นพรมแดน” ระหว่างคนในกับคนนอกตามมาด้วย

2) ความรับรู้เชิงสถานที่ที่เกิดมาจากระบบเหตุผลของการจัดสถานที่สาธารณะคือระดับมุมมองภาววิสัย (objective sense of place) ที่ไม่ได้เกิดจากมิติมุมมองของเรากับสถานที่เฉพาะหน้า หากแต่เป็นความรู้สึกเชิงพื้นที่อื่นที่ดึงเราออกจากประสบการณ์เฉพาะหน้า เช่น การคิดในเชิงนามธรรม (abstraction) ขณะที่เราวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมเราอยู่ห่างออกจากประสบการณ์เฉพาะหน้า ซึ่งความรู้สึกเชิงพื้นที่ในมุมมองทั้งสองคือ อัตวิสัย (subjective) และภาววิสัย (objective) นั้น สลับกันไปมาและมีอิทธิพลต่อกันและกันได้ตลอดเวลา มุมมองพื้นที่เชิงภาววิสัยเมื่อขยายวงออกไปเป็นมุมมองของสังคมก็สามารถแสดงตัวอยู่ในสถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ของยุค ซึ่งมีอิทธิพลกำหนดความรู้สึกและประสบการณ์ของเราในสถานที่นั้น ๆ อีกทอดหนึ่ง (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543:80-82)

ในงานศึกษาของ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault, 1984) เสนอว่า พื้นที่ ความรู้ และอำนาจ (Space, Knowledge and Power) มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะได้แก่

พื้นที่ในจินตนาการ (the utopia) เป็นการสร้างพื้นที่ในจินตนาการที่เชื่อมโยงหรือขัดแย้งกับความจริงในสังคม และเป็นพื้นที่ที่ไม่มีจริงในสังคม (unreal spaces)

พื้นที่ในลักษณะพิเศษ (heterotopias) พื้นที่นี้อยู่ระหว่างพื้นที่ในจินตนาการกับพื้นที่จริง และเป็นพื้นที่ที่คนในสังคมใช้ชีวิตอยู่ เป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ทางสังคมไปพร้อมกัน และสามารถพบได้ทุกหนแห่งในชีวิตจริง

มิเชล ฟูโก ให้ความสำคัญกับพื้นที่ และมองผู้กระทำว่าสามารถจัดขึ้น ต่อรอง เพื่อสร้างทางออกให้กับตนเองได้ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ นอกจากนี้ ฟูโก (1975) ยังได้วิเคราะห์อำนาจของการจัดระเบียบพื้นที่ ผ่านระเบียบวินัย ที่มีผลต่อการจัดการร่างกายของมนุษย์ ในยุโรปยุคสมัยใหม่ในหนังสือ “ร่างกายใต้งาน ปรหมบทแห่งอำนาจในวิถีสมัยใหม่” (บท Les Corps dociles จาก Surveiller et Punir) ฟูโก กล่าวว่าเทคนิคการจัดพื้นที่ทางกายภาพเช่น ในโรงเรียน โรงงานอุตสาหกรรม ลูก กองทัพ และ โรงพยาบาลที่เอื้อต่อการมองเห็นความเคลื่อนไหวของผู้คนในนั้น ทำให้ผู้ที่อยู่ในนั้นรู้สึกเหมือนถูกจับจ้องโดยปราศจากผู้ควบคุม สิ่งเหล่านี้คือการเชื่อมโยงวาทกรรม (discourse) เข้ากับการวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคมในพื้นที่ต่างๆ เพื่อสอบสวนความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจ ฟูโก เสนอมุมมองที่แปลกใหม่เกี่ยวกับอำนาจ ซึ่งมีใช้อำนาจแบบ “กดขี่” หรืออำนาจแบบ “มอมเมา” อย่างที่ศึกษากันอยู่ทั่วไป แต่เป็นอำนาจควบคุมผ่านกระบวนการสร้างบรรทัดฐาน (normalization) อันเป็นลักษณะเด่นของสังคมสมัยใหม่ ระเบียบวินัย (discipline) คืออุปกรณ์สำคัญของอำนาจที่คอยกำกับผู้คนให้อยู่ในบรรทัดฐานเดียวกัน

(นพพร ประชากุล, 2547:13-14) ระเบียบวินัยของ ฟูกุ หมายถึงอำนาจในกระบวนการฝึกฝนคน ให้กลายเป็นผู้รับใช้ให้ประโยชน์แก่ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า อย่างเช่นบรรทัดฐานของผู้หญิงเวียดนาม ควรจะเป็นอย่างไร ผู้หญิงเกิดมาแล้วต้องดูแลครอบครัวให้ดี เป็นแม่ที่อ่อนโยนและเป็นเมียที่ซื่อสัตย์ ปฏิบัติตามคำสอนของลัทธิขงจื้ออย่างเคร่งครัด ซึ่งทั้งหมดนี้เอื้อประโยชน์ต่อเพศที่มีอำนาจเหนือกว่าคือ “เพศชาย” ทั้งสิ้น

จากข้อสังเกตเชิงสรุปข้างบนจะเห็นได้จากงานศึกษาของ Stephen O'Harrow เกี่ยวกับ “ผู้หญิงเวียดนามและลัทธิขงจื้อ: การสร้างพื้นที่จากระบบปิตาธิปไตย” (Vietnamese Women and Confucianism: Creating Spaces from Patriarchy) ได้อธิบายถึงแนวความคิดปิตาธิปไตยของลัทธิขงจื้อและเท่าที่ได้เข้ามาแพร่หลายอยู่ในชีวิตแบบชายเป็นใหญ่ของชาวเวียดนามเป็นเวลาหลายร้อยปี ในขณะที่อุดมการณ์ของลัทธิเต๋าสัมพันธ์อยู่กับการให้ความหมายแก่พื้นที่สาธารณะและอำนาจของพิธีกรรม แต่คำสอนของขงจื้อนั้นกลับแทรกซึมเข้าสู่พื้นที่ของครอบครัว อยู่ในเรื่องทางเพศ และในความสัมพันธ์จากรุ่นสู่รุ่นด้วยวิธีการอันแยบยล โดยทั่วไปแล้วกรอบความคิดของขงจื้อมีฐานอยู่บนชุดระเบียบของความสัมพันธ์ทางสังคมอันได้แก่

ระเบียบความสัมพันธ์ที่เชื่อมกับสังคมใหญ่ (macro) คือ ระหว่างสวรรค์กับจักรพรรดิ ระหว่างจักรพรรดิกับเหล่าขุนนาง และระหว่างขุนนางกับราษฎร

ระเบียบความสัมพันธ์ในระดับที่เล็ก (micro) ลงมาคือ ระหว่างสามีกับภรรยา ระหว่างบิดากับบุตร ระหว่างพี่ชายหรือผู้อาวุโสสูงกว่ากับน้องหรือผู้อาวุโสต่ำกว่า ระหว่างครูบาอาจารย์กับศิษย์ และระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

เห็นได้ชัดว่าชุดความสัมพันธ์ทางสังคมของขงจื้อนี้มีลักษณะแนวตั้งหรือมีลำดับชั้น (hierarchy) ที่เชื่อมโยงกันด้วยความจงรักภักดี อำนาจของบารมี ความเคารพและความกตัญญู นอกจากนี้ O'Harrow ยังได้วิพากษ์คำสอนของขงจื้อในระดับเล็ก (micro) ว่าต้องอาศัยสถาบันสงฆ์ การบวชในความเชื่อแบบพุทธและพิธีกรรมทางสาธารณะเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เพศชาย ให้ความหมายแก่พิธีกรรมมากกว่าเรื่องการเมือง และชีวิตในภพหน้ามากกว่าภพนี้ เชิดชูสถานภาพชาย ให้ความชอบธรรมอย่างเป็นทางการแก่สามีเป็นผู้ที่เหนือกว่า (superior) โดยที่กตัญญูตัวเองเปรียบเสมือนขุนนางหรือครูที่ต้องรับผิดชอบคอยควบคุม แนะนำ สั่งสอน ดูแล และคุ้มครองแก่ผู้มีอำนาจด้อยกว่า (inferior) คือผู้เป็นภรรยาซึ่งมีหน้าที่เชื่อฟังและเคารพผู้ที่อยู่เหนือกว่า (O'Harrow, 1995:161-162)

ถึงแม้ผู้หญิงเวียดนามจะยอมเล่นบทบาทของอำนาจนั้นอย่างเปิดเผย แต่พวกเธอก็มีการโต้ตอบกับอำนาจชายแบบขงจื้อด้วย O'Harrow ได้อธิบายถึงบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงเวียดนาม อย่างเช่นในครอบครัวของชาวเวียดนาม แม่จะสอนให้ลูกสาวรู้จักหาเงินได้ด้วยตัวเอง

มากกว่ารอฟังฟังผู้ชาย ภรรยาจะมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลเรื่องงบประมาณภายในบ้าน รวมถึงเงินของสามี ที่หามาได้ในขณะเดียวกันเธอก็ทำงานหาเงินด้วยการเย็บผ้าหรือขายขนมไปด้วยและมักเก็บเรื่อง รายได้เป็นความลับไม่บอกให้สามีรู้ แต่ท้ายที่สุดแล้วอำนาจในการตัดสินใจในบ้านก็ยังคงอยู่ที่ผู้เป็น สามี ไม่เพียงเท่านั้นผู้หญิงเวียดนามก็ยังได้รับความทุกข์ทรมานจากการออกไปอยู่บ้านสามีหลัง แต่งงาน เพื่อดูแลรับใช้ครอบครัวของสามี และยังขาดพื้นที่ของความเป็นส่วนตัว รวมไปถึงขาด อำนาจในการควบคุมชีวิตตนเองจากระบบจารีตดังกล่าว

ในงานวิจัยของ ซายากะ โมริ (Sayaka Mori) ที่ได้ศึกษาการโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่ม ผู้หญิงในภาคเกษตรบริเวณลุ่มแม่น้ำแดงที่อพยพมาอาศัยอยู่ที่กรุงฮานอย ประเทศเวียดนามเพื่อมาเร่ ขายของบนถนน หาบเร่และรับซื้อของเก่า ซึ่งปัจจัยที่กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ยึดในการปรับตัวและ ต่อรองมีอยู่ 2 ปัจจัยได้แก่ ปัจจัยแรกคือการใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ระดับหมู่บ้านและปัจจัยที่สอง คือ ความสัมพันธ์และอุดมคติที่ยึดถือครอบครัวเป็นศูนย์กลาง (family-centered ideology) ที่ปฏิบัติการอยู่ในทั้งแง่กายภาพและเชิงสังคม ซายากะ ได้อธิบายให้เห็นถึงวิธีการที่กลุ่มผู้หญิง อพยพเหล่านี้มีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับบ้านเกิดทั้งในแง่วัตถุและในแง่จิตสำนึก แม้ว่าพวกเขา จะอพยพมาอยู่ในเมืองแล้วก็ตาม พวกเขายังคงต้องรักษายาทบาทหน้าที่ในฐานะแม่ เมีย และลูกสาว ของครอบครัวที่อยู่ในชนบทเอาไว้อย่างเหนียวแน่น แต่ในขณะเดียวกัน การรักษายาทบาทหน้าที่ ดังกล่าว ก็ทำให้เกิดบรรทัดฐานทางเพศภาวะ (gendered norm) และอุดมการณ์ (ideologies) ที่ทำให้เกิดความคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้หญิงย้ายถิ่นซึ่งในหลาย ๆ โอกาส ความคาดหวังเหล่านี้ก็ เป็นเหตุผลนำหน้าในการตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ ของผู้หญิงย้ายถิ่น และพบว่าหลาย ๆ ครั้ง ผู้หญิงย้าย ถิ่นที่เข้ามาในเมืองนั้น ติดอยู่ระหว่างการตอบโต้และขัดแย้งกันระหว่างความจริงและอุดมคติ ซึ่งความเข้มข้นของความต่อนั้นขึ้นอยู่กับรุ่น (generation) ของผู้หญิงแต่ละคน

นอกจากนี้ Mori ยังได้ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงที่เหนียวแน่นของเหล่าแม่ค้าเร่ กับบ้านในชนบทว่าเกิดขึ้นและสืบต่อไปด้วย “อุดมการณ์ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง” (family-centered ideology) โดยเฉพาะในเรื่องความรักและการเสียสละเพื่อครอบครัว ซึ่งความ เข้มข้นของอุดมการณ์ขึ้นอยู่กับรุ่น (generation) ของแม่ค้าเร่ด้วย อุดมการณ์ครอบครัวแบบ เวียดนามนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในครอบครัวขยายหรือครอบครัวเดี่ยว คนในครอบครัวจะต้องอุทิศตัวให้ ครอบครัว เรียกได้ว่าเป็น “selfless-manner” ดังนั้น การที่ผู้หญิงออกจากบ้านมาเป็นแม่ค้าเร่ โดยให้ สามีและลูก (อาจรวมถึงญาติคนอื่น ๆ) อยู่ที่บ้านเกิด และส่งเงินกลับไปให้ นั่น จึงถือว่าเป็นการทำ ตามอุดมการณ์ครอบครัว คือ “อุทิศตัวมาทำงานที่ยากลำบาก” เพื่อให้คนในครอบครัวมีความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้น และค่านิยมดังกล่าวก็ส่งผลให้เกิดปฏิบัติการ (practices) สองประการหลัก ๆ ที่ดู เหมือนจะเป็นแบบแผนของแม่ค้าเร่ คือ การเป็นคนที่ยึดสละ (ต่อครอบครัว) และมีชยส์ต์ ซึ่งแม่ค้า

เราจะปฏิบัติซ้ำ ๆ และมีการสืบทอดพฤติกรรมเหล่านี้ต่อแม่ค้าเร่ด้วยกันด้วยความภาคภูมิใจ (Mori, 2008:129-145)

จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงมีความเฉพาะที่แตกต่างจากผู้ชายด้วยฐานความคิดความเชื่ออุดมการณ์หลายอย่าง ผู้หญิงถูกสร้างให้สัมพันธ์กับพื้นที่อาณาบริเวณบ้านมากกว่าผู้ชาย ดังนั้น การที่ผู้หญิงออกนอกอาณาบริเวณของครอบครัวในเชิงพื้นที่จึงมักถูกมองว่าทำลายระบบศีลธรรมอันดีงามของครอบครัว ชุมชน ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงก็มีการสร้างสัมพันธ์กับพื้นที่ใหม่ได้ไม่ยากนัก หากแต่การเคลื่อนย้ายนำมาซึ่งการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรม สังคม และการเมืองชุดใหม่ ความเป็นเพศจึงเป็นเพียงอัตลักษณ์ชุดหนึ่งของปัจเจกที่ยังประกอบไปด้วยอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซึ่งมีบริบทเฉพาะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การเคลื่อนย้ายข้ามชาติของผู้หญิงจึงนำมาซึ่งการเชื่อมต่อกันทั้งเรื่อง ความเป็นเพศ/เพศภาวะ ชาติพันธุ์ ชนชั้นทางสังคมนิเวศแบบใหม่ ที่เป็นการเปลี่ยนผ่านมาจากการเคลื่อนย้ายข้ามชาติด้วย ทำให้การเคลื่อนย้ายผู้หญิงในสถานะแรงงาน ผู้หญิง ต่างชาติพันธุ์ ต่างชนชั้น ในพื้นที่ใหม่มีผลให้ผู้หญิงแต่ละคนมีการเมืองเชิงพื้นที่ (politics of location) หลายชุด และเกี่ยวพันไปถึงการรับรู้ตัวตนในพื้นที่ทางการเมืองที่แตกต่างกันอีกด้วย (สุนทรีย์ เรือนมูล, 2550)

ซึ่งคล้ายกับงานเรื่อง “พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอิวเมียน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา” ของ วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ (2545) ที่พบว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจและบทบาททางเพศภาวะในครอบครัวของผู้หญิงอิวเมียน (เย้า) ทั้งในช่วงก่อนและหลังการย้ายถิ่นฐานเข้ามาในเมืองนั้น ยังวนเวียนอยู่กับการผลิตซ้ำอำนาจชายเป็นใหญ่ (patriarchy) คือเป็นพลวัตที่ยังให้สิทธิผู้ชายในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต การแจกจ่าย การบริโภค รวมทั้งสิทธิในเรื่องศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคม หรือมีพื้นที่ทางสังคมที่ได้รับการยกย่องมากกว่าผู้หญิง วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ ได้ยกตัวอย่างชีวิตของผู้หญิงอิวเมียนคนหนึ่งที่อยู่พพเข้าเมือง แล้วต้องพบกับอคติทางชาติพันธุ์ เพศภาวะ ชนชั้น อายุ รวมไปถึงภาระหน้าที่ต่อครอบครัว ในฐานะลูกสาว หลานสาว เมียและแม่ที่คอยกดทับ และระบบความสัมพันธ์แบบมีลำดับชั้น (hierarchy) ที่กำหนดความสัมพันธ์ที่เป็นรองของเธอกับสมาชิกในครอบครัวและชายคนรัก ในขณะที่การพัฒนากระแสหลักของรัฐและระบบทุนนิยมที่ยังคงมีฐานคิดชายเป็นใหญ่ นอกจากไม่ได้ช่วยเสริมอำนาจให้กับเธอแล้วนำซ้ำยังหยิบยื่นการกดขี่และความเจ็บปวดให้ซึ่งหมายถึงภาระทางเศรษฐกิจที่เธอต้องแบกรับภายใต้สังคมนิเวศนิยม

อีกแนวคิดหนึ่งที่ช่วยให้สามารถอธิบายประสบการณ์ ความคิด และสำนึกในเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงและกลุ่มก็คือ diaspora ซึ่งเชื่อว่ากลุ่มคนที่อพยพนั้นมีสำนึกร่วมของชุมชนของตนอยู่ บางครั้งอาจขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง บางครั้งเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามและบางครั้งก็มี

ความแตกต่างหลากหลาย อย่างเช่นชาวเวียดนามที่หมู่บ้านนาจอก จังหวัดนครพนม ที่ได้อพยพมาในช่วงที่รัฐบาลไทยมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ก่อให้เกิดอคติของคนไทยที่มีต่อชาวเวียดนามเหล่านี้ ความหวาดระแวง ความไม่ไว้วางใจ นำไปสู่การแบ่งแยกกีดกัน ทำให้ชาวเวียดนามไม่กล้าแสดงอัตลักษณ์ของตนเองอย่างเปิดเผย ขณะเดียวกันก็ยังรู้สึกหวาดหวั่นหาถึงวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของบรรพชน (จตุพร ดอนโสม, 2551)

และกรณีของชาวญี่ปุ่นและปัญหาของอินเดียที่ได้อพยพไปอาศัยในแคลิฟอร์เนีย พบว่ารัฐแคลิฟอร์เนียมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพอากาศไม่แตกต่างจากที่บ้านเกิด (homeland) ของพวกเขา ดังนั้น แทนที่จะรู้สึกแปลกแยกกับพื้นที่ใหม่ พวกเขาได้มีการสร้างบ้านหลังใหม่ (new home) ขึ้น กลุ่มแรงงานอพยพไม่ได้ถูกแบ่งแยกด้วยวัฒนธรรมที่แตกต่างกันอีกแล้ว แต่พวกเขาได้มีการสร้างสิ่งใหม่ ๆ และมีการตอบโต้กับมันมากยิ่งขึ้น มีการสร้างอัตลักษณ์ที่ผสมผสาน (hybrid) บนพื้นฐานของความเต็มใจ (consent) และพยายามที่จะอยู่ในกระแสหลักมากพอ ๆ กับที่จะรักษาอัตลักษณ์เดิมของตนเอาไว้

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้พบว่า กลุ่มแรงงานอพยพทั้งสองกลุ่มมีการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ขึ้นในพื้นที่ชนบทของแคลิฟอร์เนียที่ตนเข้ามาอยู่ โดยชาวญี่ปุ่นนั้นสร้างอัตลักษณ์ใหม่ โดยมีการสถาปนาสมาคม (ย้ายภูมิศาสตร์ทางการเมืองจากญี่ปุ่นเข้ามาที่แคลิฟอร์เนีย) ที่จะดูแลชาวญี่ปุ่นในพื้นที่ขึ้น ส่วนชาวปัญจาบนั้น สร้างอัตลักษณ์ขึ้นในรูปแบบของการสร้างอัตลักษณ์ของชนชาติใหม่ในอเมริกา โดยให้ความสำคัญของการใช้ภาษาปัญจาบมากกว่าเรื่องความแตกต่างทางศาสนาหรือวัฒนธรรมอื่นในทวีปเดียวกัน และพยายามทำให้เห็นว่าตนมีความแตกต่างจากมุสลิมหรือซิกข์ซึ่งมาจากภูมิภาคเดียวกับตน นอกจากนี้ แรงงานอพยพทั้งสองกลุ่มไม่ได้มองว่าตนเองเป็นแรงงานอพยพ แต่มองว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นแรงงานอพยพที่ไร้อำนาจในแคลิฟอร์เนียแต่อย่างใด (Karen Leonard, 1999:118-134) ในประเด็นของการเมืองเชิงพื้นที่ของผู้อพยพทั้งสองกลุ่มนั้น พบว่าพวกเขามองกลุ่มคนชาวซึ่งอยู่ในพื้นที่ชนบทแคลิฟอร์เนียมาก่อนว่าเป็น “คนอื่น” ทำให้กลุ่มแรงงานอพยพรู้สึกว่ามีอำนาจในพื้นที่นั้น

1.5.3 แนวความคิดเรื่องครอบครัว เครือญาติ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศ

ภาวะในครอบครัว (family kinship and gender power relation in family)

โดยทั่วไปแล้วการจัดแบ่งพื้นที่ทางเพศภูมิกวานั้น พื้นที่ส่วนตัว (private sphere) ซึ่งหมายถึง “บ้าน” มักจะถูกเชื่อมโยงอยู่กับเพศหญิง ส่วนพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ซึ่งหมายถึง “ที่ทำงาน” จะถูกเชื่อมโยงกับเพศชาย จากคำว่า “บ้าน” (home/house) ซึ่งมีความหมายทางรูปธรรมว่า หมายถึงบริเวณที่มีขอบเขตและหน้าที่ใช้สอยที่แน่นอน บ้านยังได้ขยายความหมายออกไปถึงคำ

ว่า “ครอบครัว” (family) โดยเฉพาะในสังคมยุคอุตสาหกรรม คำว่า “ครอบครัว” ไม่ได้มีนัยเพียงแค่พื้นที่บริเวณเท่านั้น ทว่ายังมีความหมายถึงสถาบันทางสังคม ที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีรูปแบบเฉพาะตัว เช่น ต้องเป็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดอบอุ่นระหว่าง พ่อแม่ลูก สามีภรรยา เป็นความรักความเอาใจใส่ หวังดีต่อกัน ไม่แข่งขันกัน และเสียสละให้กัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2544:63)

การศึกษาครอบครัวในแนวทางมานุษยวิทยานั้น ให้ภาพครอบครัวหลากหลายและซับซ้อน และโดยส่วนมากหมายถึงกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกัน โดยความเป็นเครือญาติ (kinship) หรือ พันธะอื่น ๆ ที่คล้ายความเป็นเครือญาติของคนกลุ่มหนึ่ง โดยยึดหลักความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน ที่เชื่อมประสานความสัมพันธ์ของเครือญาติฝ่ายหญิงและฝ่ายชายเข้าด้วยกันตลอดจนความสัมพันธ์เชิงพันธะหน้าที่ที่ผู้ใหญ่ต้องทำหน้าที่รับผิดชอบต่อการเลี้ยงดูเด็ก ๆ ที่เป็นลูก/หลานตามสายเลือด และเด็กอื่น ๆ ที่รับมาเลี้ยงดูในลักษณะลูกบุญธรรม การจัดแบ่งบทบาททางเพศและสถานภาพของสมาชิกครอบครัวมีความยืดหยุ่นและไม่ตายตัว ในส่วนคุณค่าหรืออุดมการณ์ครอบครัวและการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของความสัมพันธ์ระหว่างวัยและเพศ เช่น ความกตัญญูรู้คุณของบุพการี การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ การรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลตลอดจนการยกย่องให้ผู้ชายเป็นผู้นำ ครอบครัวถูกผลิตขึ้นจากพลังต่าง ๆ ทางสังคมและมีการผลิตซ้ำและถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2542) ดังนั้น จากการศึกษาวัฒนธรรมต่าง ๆ หลายแห่งทั่วโลก นักมานุษยวิทยาจึงลงความเห็นว่า ครอบครัวไม่ได้เป็นหน่วยสถาบันอิสระที่เป็นเอกเทศ และสมบูรณ์พร้อมในตัว แต่ทว่าครอบครัวเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบเครือญาติที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสายเลือดและความสัมพันธ์ทางการแต่งงานของสมาชิกในกลุ่ม (ยศ สันตสมบัติ, 2548:110) ระบบเครือญาติจึงมีบทบาทสำคัญในการควบคุมกฎเกณฑ์ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของสิทธิใช้สอยและการแบ่งปันทรัพยากร การจัดตั้งกลุ่มแรงงาน การเลือกคู่ครอง เพศสัมพันธ์ การแต่งงานสร้างครอบครัว ไปจนถึงการจัดตั้งกลุ่มการเมือง กิจกรรมทางศาสนา และพิธีกรรม (เพ็งอ้อาง:119)

ซึ่งประเด็นทั้งหลายที่กล่าวมาข้างบนนั้น ได้ถูกกล่าวถึงในงานวิจัย “เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วง: กรณีศึกษาการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” ของ กนกพร ศิบรี ผู้หญิงเลือกที่จะใช้ความร่วมมือและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มาเป็นกลยุทธ์ของการสร้างเครือข่ายทางสังคมและจัดการแรงงานในกลุ่มรับเหมาช่วง ทั้งนี้กฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์จะอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ต่างตอบแทน โดยเริ่มจากกลุ่มเครือญาติ เพื่อนฝูง และบุคคลที่คุ้นเคยใกล้ชิดของผู้หญิง ตามบริบทของพื้นที่ศึกษาจะมีระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ และการผลิตในอุตสาหกรรมพื้นบ้าน ส่งผลให้การสร้างเครือข่ายทางสังคมจะขยายขอบเขตออกไป

อยู่ที่ในส่วนของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการจ้างงาน และความสัมพันธ์ที่อยู่นอกเหนือจากการจ้างงาน ในที่นี้คือความสัมพันธ์พื้นฐานของคนในชุมชนที่ยังต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนแรงงาน และทรัพยากรอื่น ๆ ทำการผลิตข้าวเพื่อยังชีพ นอกเหนือจากเรื่องเศรษฐกิจแล้ว เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในชุมชนดังกล่าวยังมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมืองด้วยระบบเครือข่าย และประเพณีการตั้งถิ่นฐานบนที่ดินของฝ่ายหญิงหลังการแต่งงานของคนในภาคเหนือเป็นบริบททางวัฒนธรรมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างความร่วมมือระหว่างครัวเรือน และเครือข่าย (กนกร ดิบุรี, 2550)

เนื่องจากการทำงานในระบบรับเหมาช่วงนี้ จำเป็นต้องมีความร่วมมือและความไว้วางใจกันระหว่างเจ้าของกิจการ ผู้รับเหมา และลูกจ้าง เพราะในการติดต่อทุกขั้นตอนจะเป็นการพูดด้วยวาจาทั้งสิ้น ซึ่งการทำเช่นนี้ได้ขึ้นอยู่กับว่า คนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ใกล้เคียง ข้อมูลที่ได้พบว่า สตรีในกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นคนในเครือข่ายเดียวกัน หรือมีขณะนั้นก็มีความเกี่ยวข้องทางด้านเขยบ้าง สะใภ้บ้าง บางรายเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ ความเป็นกลุ่มเดียวกันทำให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมทั้งความรู้สึกเกรงอกเกรงใจ ซึ่งความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของคนในชุมชนเช่นนี้ ได้มีส่วนช่วยให้เกิดการควบคุมแรงงานกระทำได้ง่ายขึ้น (เบ็ญจา จิรภัทรพิมล, 2538 อ้างใน กนกร ดิบุรี, 2550:3)

ตามทัศนะของนักสตรีนิยมมานุษยวิทยา (feminist anthropology) ที่มีต่อครัวเรือนและระบบเครือข่าย Moore (1988) วิเคราะห์ว่ามานุษยวิทยามีแนวโน้มที่จะแยกระบบเครือข่ายออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่เป็นเรื่องของงานบ้านงานเรือน และส่วนที่เป็นเรื่องทางการเมือง และผู้หญิงถูกกำหนดให้เข้าไปอยู่ในส่วนที่เป็นเรื่องของงานบ้านงานเรือน แต่ที่จริงระบบเครือข่ายคือสาระสำคัญของวิถีทางที่ผู้ชายรวมทั้งผู้หญิงด้วยจะสามารถเข้าถึงหรือจัดการทรัพยากร .. การวิเคราะห์ระบบเครือข่ายของนักมานุษยวิทยาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจะไม่ให้ความสนใจต่อผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้กระทำทางสังคมที่เป็นอิสระ .. ทั้ง ๆ ที่ภายในส่วนที่เป็นงานบ้านงานเรือนนั้นมีปฏิบัติการของความร่วมมือ และความเป็นส่วนรวมอยู่ระหว่างครัวเรือนต่าง ๆ .. ซึ่งมีความสำคัญในการเป็นงานที่เป็นการผลิตของผู้หญิงอยู่แล้ว (Moore, 1988 อ้างใน กนกร ดิบุรี, 2550:8-9)

ความหมายของครอบครัว และระบบเครือข่ายได้ถูกโต้แย้งโดยนักสตรีนิยมหลายสายว่าเป็นหน่วยพื้นฐานของการกดขี่ผู้หญิง และทำให้ผู้หญิงเป็นรอง เพราะครอบครัวเป็นอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ที่ให้ความชอบธรรมกับความต้องการของเพศชาย และได้ตั้งข้อสังเกตสองประเด็นหลักของอุดมการณ์ครอบครัวว่า หนึ่ง ครอบครัวให้สถานภาพของผู้หญิงในฐานะเมียและแม่สอง ครอบครัวทำหน้าที่เป็นเบ้าหลอมความเป็นหญิงเป็นชาย ผ่านการอบรมสั่งสอนและพฤติกรรมความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมของพ่อแม่ถูกส่งผ่านให้แก่ลูก ๆ โดยที่เพศชายเป็นฝ่ายปกครองและเพศหญิงเป็นฝ่ายถูกปกครอง (oppressor and oppressed) อีกประการหนึ่งการสืบสายโลหิตในสังคม

ส่วนใหญ่ในโลกเป็นการสืบทอดผ่านฝ่ายบิดา (patrilineal) คือสืบสายตระกูลและมรดกทางสายบิดา และให้ความสำคัญกับญาติทางฝ่ายบิดามากกว่าฝ่ายมารดา (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2548:72) ซึ่งเราจะเห็นวัฒนธรรมเช่นนี้ในครอบครัวของชาวจีน และเวียดนามที่ใช้ระบบจารีตแบบขงจื้อ

ในงานของ Jessie Bernard ทบทวนงานเขียนเกี่ยวกับการสร้างกรอบคิดเรื่องโลกของเพศหญิง (the female world) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวความคิดเรื่องสถานที่ การงานอาชีพ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ และขอบข่าย ประเด็นสำคัญที่ Bernard เน้นก็คือ องค์ประกอบสำคัญในโลกของเพศหญิงอยู่ที่ลักษณะของ โครงสร้างที่ตั้งมั่นอยู่บนฐานของระบบเครือญาติและท้องถิ่น หรือลักษณะสังคมแบบ gemeinschaft กับลักษณะพื้นฐานทางด้านจิตใจของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความรัก และ/หรือหน้าที่ เขาสรุปว่า ผู้หญิงเป็นหลักสำคัญของความผูกพันบนฐานของระบบเครือญาติและท้องถิ่น ซึ่งก่อกำเนิดรากฐานของสังคมแบบ gemeinschaft ตามทัศนะของ Bernard หน้าที่ของผู้หญิงที่กล่าวมานั้นไม่ใช่เรื่องล้าสมัย (Bernard, 1981:19)

เหล่านี้จะเห็นได้จากงานวิจัยของ ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะของครอบครัวในบริบททางเศรษฐกิจของชุมชนชนบท กับการเกิดปรากฏการณ์การอพยพแรงงานหญิงลาวเคลื่อนเข้าสู่ตลาดแรงงานนอกระบบในประเทศไทย” พบว่าการอพยพแรงงานหญิงเป็นผลกระทบของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการกดขี่ภายใต้อุดมการณ์ครอบครัวปิตาธิปไตย ตลอดจนเป็นความต้องการของตัวปัจเจกบุคคล กระบวนการพัฒนาได้ลดอำนาจในการพึ่งพาตนเองของชุมชนและสร้างเงื่อนไขให้เกิดการพึ่งพาจากภายนอกมากขึ้น เปิดโอกาสให้เกิดการแทรกแซงทางเศรษฐกิจจากอำนาจรัฐและบริษัทเอกชน ประชาชนเริ่มสูญเสียกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน การพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากอันนำไปสู่การจัดการแรงงานในครอบครัวในรูปแบบใหม่โดยที่ผู้หญิง(ลูกสาว) ถูกบังคับภายใต้อุดมการณ์ครอบครัวให้อพยพออกไปแสวงหาเงินทุนจากข้างนอกเข้ามาสนับสนุนการผลิตและการบริโภคของครอบครัว ส่วนการอพยพของผู้หญิงบนพื้นฐานการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลเป็นผลมาจากภาวะกดดันของการสูญเสียอำนาจบทบาททางการผลิต ทำให้ผู้หญิงจำเป็นต้องผลักดันตัวเองในการสร้างบทบาททางเศรษฐกิจให้ปรากฏเพื่อให้เกิดการยอมรับของครอบครัวและชุมชนในขณะเดียวกันก็สามารถจัดวางตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

นอกจากนี้ ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช ยังได้อ้างงานของ นิวัตร สุวรรณพัฒนา (2541) ถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในทางเศรษฐกิจของลูกสาวที่มีต่อครอบครัวของแรงงานหญิงอพยพ ส่วนมากจะเน้นไปที่ประเด็นเรื่องการได้รับอิทธิพลคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องการตอบแทนบุญคุณต่อผู้มีพระคุณ เนื่องด้วยเหตุผลที่พุทธศาสนาจัดวางบทบาทผู้หญิงให้อยู่ในพื้นที่

ชายขอบของศาสนา คือไม่สามารถบวชทดแทนบุญคุณของพ่อแม่ได้เหมือนดังการเกิดมาเป็นลูกผู้ชาย ดังนั้นเพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณต่อผู้มีพระคุณจึงจำเป็นต้องชวนชายพยายามทดแทนในทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงยังถูกกำหนดหน้าที่หลักคือการดูแลเรื่องปากท้องของสมาชิกในครอบครัว ฉะนั้นผู้หญิงจึงเข้าใจสถานการณ์ สภาพคล่องหรือขาดทุนของครอบครัว ได้ดีกว่าผู้ชายสรุปแล้วโครงสร้างทางวัฒนธรรมการเลี้ยงดู การจัดวางบทบาทหน้าที่ มีอิทธิพลต่อการสร้างสำนึกความรับผิดชอบต่อครอบครัวในทางที่แตกต่างกันระหว่างเพศ โดยระบบวัฒนธรรมสร้างผู้หญิงให้อยู่อย่างใกล้ชิดกับความสัมพันธ์กับสมาชิกในครัวเรือนและระบบการบริโภคของครัวเรือน ความผูกพันที่ใกล้ชิดประกอบกับการถูกจัดวางไว้อย่างใกล้ชิดกับกิจกรรมการบริโภค ทำให้ผู้หญิงได้รับแรงกดดันจากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนภาวะกดดันที่เกิดจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร สภาพความเป็นไปของครอบครัว ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานหรือเงื่อนไขหนึ่งในการผลักดันให้ผู้หญิงต้องออกมาแสดงบทบาทรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของครอบครัว (ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช, 2551:86-87)

เช่นเดียวกันกับลัทธิขงจื๊อ ที่ให้ความสำคัญกับการจัดความสัมพันธ์ของคนในสังคมโดยยกย่องเอาผู้ชายเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ผู้หญิงมีฐานะเพียงบริวารหรือทาสรับใช้ ฉะนั้น มนุษย์ในคำสอนของขงจื๊อจึงมีคุณค่าเมื่อมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และปฏิบัติหน้าที่ของตัวเองตามความสัมพันธ์นั้น ส่วนคุณค่าในความเป็นปัจเจกมีความสำคัญน้อยมาก คำสอนของขงจื๊อ จึงให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะ “ผู้สัมพันธ์” และ “(สัตว์) แห่งวัฒนธรรม” (สุวรรณ สดาอนันท์, 2533:16) โดยเริ่มต้นจากหน่วยของครอบครัวเป็นอันดับแรก ตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อี้จิง ตอนที่ 2 บทที่ 37 ที่แปลความโดยรวมได้ว่า ความมั่นคงภายในครอบครัวเกิดจากการจัดระเบียบให้สมาชิกทุกคนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ด้วยการควบคุมอย่างเข้มงวดตั้งแต่วัยเด็ก โดยให้ภรรยาเป็นดังศูนย์รวมของหน้าที่ในการจัดระเบียบอาหาร และดูแลความเรียบร้อยทุกอย่างภายในบ้าน ผู้เป็นพ่อในฐานะหัวหน้าครอบครัวต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำที่รับผิดชอบ มีความจริงใจและน่าเกรงขามอยู่ในขณะเดียวกัน จึงจะทำให้สมาชิกมีความยำเกรงและให้ความร่วมมือกันด้วยดี (อนุพันธ์ สุทธยากร, 2551:57) จะเห็นได้ว่าเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่กำหนดบทบาทหน้าที่ รวมไปถึงบุคลิกของสมาชิกแต่ละเพศไว้อย่างชัดเจนและตายตัว ว่าผู้ชายคือผู้มีอำนาจส่วนผู้หญิงคือผู้ไร้อำนาจ

ปรัชญาขงจื๊อได้แทรกซึมประสานเข้าสู่วิถีคิดของชาวเวียดนามนับพัน ๆ ปี ดังจะเห็นได้ในรายงานวิจัยของ นิติภูมิ นวรัตน์ เรื่อง “คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของประเทศเวียดนาม” ได้กล่าวถึงอิทธิพลของลัทธิขงจื๊อต่อวัฒนธรรมครอบครัวของชาวเวียดนามว่า ความแตกต่างในเรื่องเพศภายในครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ชายมีหน้าที่ต้อนรับแขกเยี่ยมเยียน

กันในหมู่บ้าน โดยเฉพาะกิจกรรมของครอบครัว หมู่บ้าน หรือของประเทศ ถ้าสามีตาย ลูกชายยังเล็กอยู่ ลูกต้องทำหน้าที่ดังกล่าวแทน โดยผู้หญิงไม่มีสิทธิภายในบ้าน งานภายในบ้านผู้ชายมีสิทธิขาดในการตัดสินใจ ผู้หญิงมีหน้าที่ทำตามคำสั่งหรือช่วยสามีทำเท่านั้น งานของผู้หญิงถูกจำกัดไว้ในครัว โดยผู้หญิงจะทำหน้าที่จัดการในเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่สามีมอบเงินไว้ให้ ผู้หญิงคือผู้จัดการบ้านที่ด้อยอาวุโส ผู้หญิงต้องเคารพเชื่อฟังสามีเท่านั้น แม้ว่าสามีจะไม่ดีก็ตาม การคว่ำสามีถือเป็นกริยาที่ไม่ดี (นิติภูมิ นวรัตน์, 2549:93)

และด้วยบริบทของเวียดนามที่ต้องอยู่ท่ามกลางความวุ่นวายอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นภาวะสงคราม ภาวะอดอยาก โรคระบาด อุทกภัย ฯลฯ จึงทำให้ภาระหน้าที่ของผู้หญิงเวียดนามนั้นมากมายจนไม่อาจขังตัวเองอยู่แต่ภายในบ้านได้ เช่นเดียวกับผู้หญิงจีน เนื่องจากความรับผิดชอบต่อกปากท้องของสมาชิกในครอบครัวก็เป็นอีกหน้าที่หนึ่งของลูกสาว แม่ และเมีย ตามอุดมการณ์ครอบครัวแบบขงจื้อ ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงเวียดนามส่วนมากก็ยังคงรับบทบาทเป็น “แม่ค้า” ที่มีรัชส์ด้วย

1.6 กรอบคิดในการศึกษา

กรอบคิดในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้ศึกษามุ่งเน้นทำความเข้าใจว่าผู้หญิงเวียดนามในชุมชนที่ศึกษานี้ได้นิยามคำว่าบ้าน และบ้านเกิดเมืองนอนอย่างไร ซึ่งอาจเป็นนิยามที่เกิดจากการใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์เข้ามาผสมผสานกันหลาย ๆ พื้นที่ เช่น เวียดนาม ลาว พื้นที่ที่ถูกบังคับให้ย้ายออก และพื้นที่จัดสรรใหม่ ตลอดจนพื้นที่ของการ “ทำมาหากิน” เช่น ตลาด พวกเขาได้สร้างอัตลักษณ์ในพื้นที่ใหม่ และรักษาความเป็นสหภาพเวียดนามอย่างไรเมื่อต้องโยกย้ายหรือสูญเสียบ้าน รวมไปถึงกระบวนการสร้างและรักษาสิ่งที่เรียกว่า “สหภาพเวียดนาม” และการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะภายในบ้าน ภายใต้กรอบทางวัฒนธรรมเฉพาะ รวมทั้งการยึดถืออุดมการณ์ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง (family centered ideology) และสถานภาพที่เป็นชายขอบทั้งทางด้าน ชนชั้น (class) ซึ่งในที่นี้เป็นผู้หญิงจนที่เคยอยู่ในสลัม เพศภาวะ (gender) และชาติพันธุ์ (ethnic) โดยพิจารณาจากกระบวนการ “ข้อย่าง” และปฏิบัติการในพื้นที่ (spatial practices) อันได้แก่ ที่บ้าน ชุมชน จัดสรรใหม่ และตลาด ซึ่งอัตลักษณ์ในที่นี้ประกอบด้วย อัตลักษณ์ทางเพศภาวะ (gender identity) และ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) ที่ถูกแสดงออก หรือปฏิบัติการบนพื้นที่ทางกายภาพ (ภูมิศาสตร์) ในลักษณะที่เป็นวิภาษวิธี

การพิจารณาตำแหน่งแห่งที่ และอัตลักษณ์ของผู้หญิงเวียดนามนี้ จะใช้แนวคิดของ McDowell นักสตรีนิยมสายภูมิศาสตร์ (feminist geography) ในประเด็นของ “บ้าน” (home/place) และบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) โดยการให้ความหมายในแง่ของ สถานที่ที่บรรจุกิจกรรม

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ความทรงจำ ฯลฯ ที่เชื่อมโยงกับตัวตนของผู้หญิง เวียดนามและพื้นที่ในฐานะที่ถูกสร้างขึ้นในความพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางประวัติศาสตร์และวาทกรรม ที่ผู้หญิงเวียดนามในฐานะลูกสาว เมีย และแม่ นั้นต้องเผชิญ ในรูปของการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ (gender division of labour) และอายุ (บทบาทหน้าที่ งานบ้าน อาชีพ ฯลฯ) รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายที่มีการปรับเปลี่ยน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทของการต่อสู้ดิ้นรนทางด้าน เศรษฐกิจ การปรับเปลี่ยนดังกล่าวสัมพันธ์และกระทบถึงตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในระดับ ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ดังนั้น อัตลักษณ์จึงถูกสร้างขึ้นผ่านศักยภาพของการนิยาม ความหมาย ทั้งจากตนเองและคนรอบข้าง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่หลุดไปจากกรอบความหมาย วาทกรรมของกลุ่มอำนาจ และนำไปสู่การสร้างความหมายหรือคุณค่าใหม่ ในขณะที่เดียวกันก็ต้อง สอดคล้องกับนิยามความหมายของพื้นที่ด้วย

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

รูปแบบของการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ในทางมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology) ซึ่งผู้ศึกษาต้องตระหนักถึงประเด็นเพศภาวะและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่สัมพันธ์กับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ของผู้หญิงเวียดนามในชุมชนที่ถูกย้ายเป็นหลัก ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้การศึกษา 2 วิธี คือ

1. การศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งของนักวิชาการลาว ไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะเอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงเวียดนาม
2. การวิจัยสนาม (Fieldwork) ผู้วิจัยจะเข้าไปอยู่ในชุมชน เป็นเวลา 8 เดือน รวมทั้งติดตามกลุ่มเป้าหมายไปในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งที่บ้าน ชุมชนใหม่ และตลาดโดยใช้วิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม จากนั้นสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายแบบเจาะลึก โดยจะพยายามเน้นให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมเป็นอย่างมากในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยชิ้นนี้คือ กลุ่มผู้หญิงเชื้อสายเวียดนามที่อพยพมาอยู่ใน ส.ป.ป.ลาว ซึ่งเป็นชาวเวียดนามเก่า หมายถึงกลุ่มชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในลาวเนื่องจาก ปัจจัยต่าง ๆ ก่อนการปฏิวัติในปี ค.ศ. 1975 แล้วเคลื่อนย้ายมาสู่นครหลวงเวียงจันทน์ เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดกลางนครหลวงเวียงจันทน์ แล้วถูกย้ายมาอยู่ในพื้นที่ชุมชนจัดสรรใหม่ในเขตรอบนอก และยังคงยึดอาชีพที่ต้องเดินทางเข้าไปทำงานในเมืองอยู่เช่นเดิม หรือเลิกทำงานไปเนื่องจากที่

อยู่ใหม่ไม่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพ อาจเป็น โศด แต่งงานแล้ว หรือหย่าร้าง อายุระหว่าง 18-45 ปี

ขอบเขตการศึกษา

พื้นที่ศึกษา: หมู่บ้านที่ถูกเลือกเป็นพื้นที่ในงานศึกษาชิ้นนี้ เป็นหมู่บ้านที่ถูกจัดสรรขึ้น โดยรัฐบาลลาวในปี ค.ศ. 2000 ตั้งอยู่เขตรอบนอกของนครหลวงเวียงจันทน์ เพื่อรองรับผู้คนที่ถูกย้ายมาจากสองหมู่บ้านที่เคยเป็นชุมชนแออัดในหนองน้ำใจกลางเมือง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง: การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกครัวเรือนของชาวเวียดนามและชาวลาเวื้อสายเวียดนามในชุมชน โดยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายคือผู้หญิงในวัยทำงาน อายุ 18-45 ปี จำนวน 4 คน

ขอบเขตในงานศึกษา: การศึกษาครั้งนี้จะเน้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจการสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิงเวียดนามจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งในพื้นที่ภายในบ้าน ชุมชนและพื้นที่ตลาด ว่าผู้หญิงเหล่านี้มีการนิยามความหมายอย่างไร ผู้หญิงเก็บความทรงจำอะไรจากบ้านเก่า แล้วพวกเขาพยายามสร้างบ้านใหม่อย่างไร มีผลกระทบต่อตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาในการพยายามสร้างและรักษาระบบเครือญาติหรือสาแหรกเวียดนาม รวมไปถึงการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัวที่มีฐานความเชื่อชายเป็นใหญ่ตามจารีตขงจื้ออย่างไร

ขอบเขตด้านเนื้อหา: เพื่อให้การศึกษามีทิศทางที่ชัดเจน จึงกำหนดขอบเขตของเนื้อหาไว้ ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยต่าง ๆ ที่ผลักดันให้มีการอพยพของชาวเวียดนามสู่ลาว ซึ่งในที่นี้จะประกอบไปด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจของสองประเทศ ลาวและเวียดนาม ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนามในแต่ละยุค

2. บริบทของชุมชนและความเป็นมาของชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในชุมชน
- ลักษณะของชุมชน และการจัดสรรแบ่งปันพื้นที่ ที่เชื่อมโยงกับการจัดการความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

- ความเป็นมาของชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในชุมชน

- สภาพความเป็นอยู่ อาชีพ การแลกเปลี่ยน และการบริโภค

- ความเข้าใจ การให้นิยาม ความหมาย ของบ้านและบ้านเกิดเมืองนอนของผู้หญิงเวียดนามจากอดีต-ปัจจุบัน

3. โครงสร้างทางวัฒนธรรม ครอบครัว และเครือญาติของชาวเวียดนามในชุมชน

- สถานภาพของผู้หญิงเวียดนามภายใต้วัฒนธรรมขงจื้อ

- ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัว
- การจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างเพศของสมาชิกในครัวเรือน
- อาชีพ การแลกเปลี่ยน การบริโภค รายรับรายจ่ายในครัวเรือน
- รายได้ หรือ บทบาทรับผิดชอบต่อการบริโภคประจำวันระหว่างเพศ
- การจัดความสัมพันธ์ของผู้หญิงเวียดนามในชีวิตประจำวัน ทั้งในพื้นที่ครอบครัว

ชุมชน และตลาด

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 สามารถเข้าใจความหมายของบ้าน (home/place) และบ้านเกิดเมืองนอน (home/land) ที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ (identity) ของผู้หญิงเวียดนามกลุ่มนี้

1.8.2 เข้าใจถึงกระบวนการสร้างและรักษาเสาหลักสี่ที่สัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติของผู้หญิงเวียดนามทั้งในชุมชนเดียวกัน ประเทศที่เป็นบ้านเกิดและประเทศที่อพยพเข้าไปอาศัยอยู่

1.8.3 เข้าใจมิติแง่มุมต่าง ๆ ในการจัดความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของผู้หญิงภายใต้กรอบวัฒนธรรมปีศาจปีโตยแบบขงจื้อของชาวเวียดนามในลาว ประเด็นภาวะกดดันต่อผู้หญิงที่สะท้อนออกมาในบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะในครอบครัว

1.9 สังเขปเนื้อหาของงานศึกษา

ในงานวิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วยเนื้อหาทั้งหมด 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ เนื้อหาโดยรวมของบทนี้ผู้ศึกษาต้องการนำเสนออัตลักษณ์ของผู้หญิงเวียดนามที่เคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนจากเวียดนามมาสู่ลาวเนื่องจากความไม่สงบทางการเมือง การขาดแคลนทรัพยากรในการดำรงชีพ ที่บีบคั้นให้พวกเขาและครอบครัวต้องข้ามเขตรัฐชาติมาสู่ลาวและเคลื่อนย้ายเข้าสู่เวียงจันทน์ในเวลาต่อมาเพื่อขยับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม และด้วยเหตุแห่งความยากจนแต่มีทักษะทางการค้าขาย จึงทำให้กลุ่มผู้หญิงเวียดนามและครอบครัวเลือกอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดที่อยู่ใกล้กับย่านที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมค้าขาย ก็คือตลาด แต่ภายใต้ครอบครัวปีศาจปีโตยแบบเวียดนาม ที่กำหนดบทบาทของผู้หญิงให้ผูกติดอยู่กับอุดมการณ์ครอบครัว (family ideology) อย่างลึกซึ้ง สิ่งเหล่านี้ทำให้ความเป็นผู้หญิงพวกเขาหมายถึงการรับผิดชอบครอบครัวในทุกด้าน โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ ประกอบกับนโยบายพัฒนาตัวเมืองของรัฐบาลลาวที่ต้องการให้เวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงที่สวยงาม ทำให้ทางการต้องโยกย้ายชาวชุมชนแออัดออกไปอยู่ในเขตรอบนอก ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มแม่ค้าชาวเวียดนามที่ต้องอาศัยพื้นที่ตลาดเพื่อการดำรงชีพ รวมไปถึงการตีความอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (spatial identity) ของผู้หญิงกลุ่มนี้

หลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวทั้งหมดนี้ได้นำไปสู่ประเด็นปัญหาในการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้ และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ของกลุ่มผู้หญิงเวียงคานที่เป็นกรณีศึกษา

บทที่ 2 เมือง เวียงจันทน์ กับการสร้างบ้านแปงเมือง เนื้อหาของบทที่สองนี้คือการนำเสนอภาพรวมของพื้นที่ศึกษา เริ่มจากบริบททางประวัติศาสตร์ความเป็น “เมืองหลวง” ของนครหลวงเวียงจันทน์นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านการสร้าง “เมือง” หรือ “การสร้างบ้านแปงเมือง” โดยดูจากนโยบายการปกครอง สภาพสังคม และการเคลื่อนย้ายเข้าออกของพลเมืองในเวียงจันทน์แต่ละช่วงเวลา เพื่อเป็นข้อมูลและก่อให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้อ่านที่จะเชื่อมโยงไปถึงบริบทของชุมชนที่ต้องการศึกษา เนื่องจากวาทกรรมการพัฒนายุคใหม่ ที่ต้องการให้เมืองหลวงเป็นตัวแทนของความทันสมัยอย่างโลกตะวันตก ดังนั้น โครงการพัฒนาตัวเมืองทั้งหลายจึงเกิดขึ้น และสิ่งเหล่านี้เองเป็นเหตุให้รัฐดำเนินการโยกย้ายชาวบ้านในชุมชนแออัดหนองจันทน์ และสร้างหมู่บ้านจัดสรรใหม่ “จันทน์สะหวาด” ขึ้นในเขตรอบนอกนครหลวง ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมครั้งใหญ่ของเหล่าสมาชิกในชุมชน รวมไปถึงผู้หญิงเวียงคานที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ด้วย

บทที่ 3 “ผู้หญิง” สร้างบ้าน ในบทที่สามนี้ ผู้ศึกษาต้องการสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (spatial identity) การปรับตัว การจัดพื้นที่ภายในบ้านจากความคุ้นชินเดิมมาสู่ความคุ้นชินใหม่ การจัดการความสัมพันธ์ทางเพศภาวะในครอบครัว และสาเหตุของความเปราะบางจากเรื่องเล่าของกรณีศึกษา ผ่านความทรงจำเกี่ยวกับบ้าน (home/place) และบ้านเกิด (home/land) ที่เป็นส่วนหนึ่งในการมองอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ ขณะเดียวกันอาณาบริเวณของบ้านก็มีส่วนสร้างอัตลักษณ์ของพวกเขาด้วย รวมไปถึงปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (spatial practices) ของพวกเขาในพื้นที่บ้าน ชุมชน และตลาด ก่อนและหลังจากการโยกย้ายเพื่อให้เป็นข้อมูลในการทำความเข้าใจ การปรับเปลี่ยนต่อรอง และต่อผู้คืนรนของพวกเขาภายหลังการโยกย้ายออกไปจากเขตตัวเมืองแล้ว

บทที่ 4 ตลาด “แม่ค้าในเมือง” พื้นที่แห่งการยื้อแย่ง ประเด็นหลักในบทที่สี่นี้จะเป็นการหยิบยกเรื่องราวอัตลักษณ์ของความเป็นแม่ค้าในพื้นที่ตลาด ภายใต้บริบทของการที่พวกเขาต้องวิ่งไปวิ่งมาเพื่อรักษาตำแหน่งแห่งที่ของ “เสาหลักที่ไร้ตัวตน” (secret breadwinner) ภายในบ้านของตัวเอง และการจัดการความสัมพันธ์ทางเพศภาวะภายในครอบครัว การตีความตัวตนผ่านบ้านใหม่ (new home) และปฏิบัติการเชิงพื้นที่ชุดใหม่ มีผลทำให้พวกเขาต้องยอมรับภาวะกดดันที่มากขึ้น

การที่โครงการโยกย้ายไม่ได้เสนอทางเลือกให้แก่พวกเธอในการทำมาหากิน ทำให้พวกเธอต้องเดินทางกลับเข้าไปขายของในเมืองเช่นเดิม

บทที่ 5 บทสรุป เป็นบทสรุปเนื้อหาโดยรวมทั้งหมดของงานวิจัย เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงออกจากอาณาเขตบ้าน มีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อสำนึก ชุมประชาบการณั ความเข้าใจและการตีความตัวตนของผู้หญิง จากนโยบายพัฒนาตัวเมืองแบบทุนนิยมกระแสหลักของรัฐบาลลาวที่ทำให้เกิดการโยกย้ายตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต รายได้ทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ และบทบาทของแม่ เมียแบบเวียคนามที่พุ่งมาด้วยภาระ “เสาหลักที่ไร้ตัวตน” (secret breadwinner) ของบ้านตัวเอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved